

FLORILEGIUM PATRISTICUM

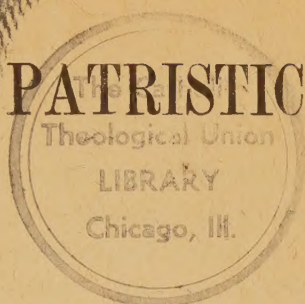
GERARDUS RAUSCHEN

4

BR

V. 44

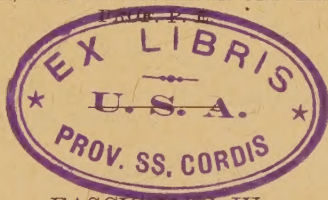
FLORILEGIUM PATRISTICUM

DIGESSIT VERTIT ADNOTAVIT

GERARDUS RAUSCHEN

DR. THEOL. ET PHIL., SS. THEOLOGIAE IN UNIVERSITATE BONNENSI

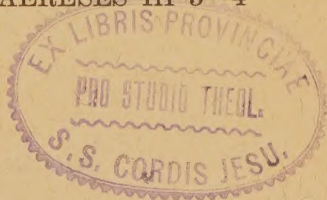

FASCICULUS IV

**TERTULLIANI LIBER DE PRAESCRIPTIONE
HAERETICORUM**

ACCEDUNT

S. IRENAEI ADVERSUS HAERESES III 3—4

BONNAE

SUMPTIBUS PETRI HANSTEIN

MCMVI

Imprimi permittitur.

Coloniae die XXX. mensis septembris 1905.

D. m. archiepiscopi Colon.

Hespers

Canonicus ecclesiae metropolitanae.

Alle Rechte vorbehalten.

Typis Caroli Georgi academici.

Franciscus Oehler maiorem suam operum Tertullianeorum editionem adparaturus codicem vetustissimum Agobardinum suis oculis non vidit, sed duabus conlationibus Baluzii et Hildebrandi usus est. Quae cum plurimum inter se discrepant, frequentissime incertus haesitavit, utrius lectioni adstipularetur. Itaque ipse mense augusto huius anni Parisios profectus librum De praescriptione in eo codice denuo contuli. Iam paulo ante codicem Seletstadiensem saec. XI, quem post Beatum Rhenanum, editorem principem Tertulliani, nemo cognoverat, in bibliotheca Regia Bonnensi recognoveram, et hac data occasione amplissimo magistratui urbis Schlettstädt, qui codicem meum in usum benignissime miserat, iterum gratias agere gestio. Hisce subsidiis munitus textum libri De praescriptione multis locis emendasse mihi videor.

Adpendicis loco Tertulliani opusculo adiunxi s. Irenaei Adversus haereses capita III 3 et 4, totius operis praestantissima, in quibus et ipsis auctoritas ecclesiasticae traditionis luculentissime defenditur.

Simul cum hoc fasciculo quarto emittitur quintus, quo Vincentii Lerinensis Commonitoria continentur.

Scripsi Bonnae idibus octobribus MCMV.

ARGUMENTUM

Prolegomena.	pag.
§ 1. De Tertulliani vita et scriptis	1— 4
§ 2. De praescriptione haereticorum	5— 8
De praescriptione haereticorum	9—61
Adpendix. S. Irenaei Adversus haereses III 3—4	62—69

PROLEGOMENA.

§ 1. DE TERTULLIANI VITA ET SCRIPTIS.

1. Quintus Septimius Florens *Tertullianus* circa annum 160 p. Chr. Carthagine natus est filius centurionis proconsularis. Adulescens praeclarae indolis litterisque cum graecis tum latinis doctissimus aliquamdiu, ut videtur, causas in foro egit, sed ante annum 197 Christi fidem amplexus presbyteratum iniit, quamquam uxorem duxerat. Deinde in fide christiana defendenda omnem conlocavit operam, quoad paulo post annum 200 Montani partes secutus in catholicorum seu, ut dicebat, psychicorum indulgentiam non minore acerbitate invehi coepit, quam antea in ethnicorum impietatem; 'postmodum etiam ab ipsis divisus sua conventicula propagavit'¹. 'Fertur vixisse usque ad decrepitam aetatem'²; mortem obiit post annum 220 Carthagine, ubi vitam totam fere egerat.

2. Fuit autem Tertullianus *acri ingenio*, grandi dicendi vi et lepore, at animo violento impatientique. Ratiocinationibus eius saepe plus splendoris inest quam solidi, ita ut fascinet magis audacibus sententiis et novis elocutionibus, quam vi rationum convincat. Praeter modum saepe loquitur, in omnibus fere rebus effervescit et effertur, figuris et hyperbolis scatet. De stilo Tertulliani notissimum est illud Vincentii Lerinensis³:

¹ Augustinus, De haer. 86.

² Hieronymus, De vir. inl. 53.

³ Commonitoria 18, 3.

‘Quot paene verba tot sententiae’, qui minus provide addit: ‘quot sensus tot victoriae’; recte Lactantius¹ de eo: ‘in loquendo’, inquit, ‘parum facilis, parum comptus et multum obscurus’. Nihilo setius in numero ingeniosissimorum scriptorum ecclesiasticorum certe habendus est Tertullianus; parentis paene loco eum observavit s. Cyprianus, qui ‘numquam absque Tertulliani lectione unam praeteriit diem ac notario suo crebro dixit: da magistrum! Tertullianum videlicet significans’².

3. *Plurimos libros* conscripsit Tertullianus; qui cum propter singularitatem et gravitatem sermonis medio aevo minus legentur, haud pauci interciderunt, alii aut uno codice Agobardino aut (De baptismo, De ieiunio, De pudicitia) solis vetustissimis editionibus typicis ad nos pervenerunt; quos graece edidit libros, eorum nullus omnino exstat. Porro libri eius, qui exstant, omnes fere polemici, ut dicunt, generis sunt, alii ad tuendam fidem contra Iudaeos et paganos, alii ad redarguendam haeresim seu ad obpugnandos singulos haereticos praesertim gnosticos, alii de disciplina ecclesiastica morumque integritate scripti. Quibus annis singuli libri adtribuendi sint, de plerisque diiudicari nequit; de multis id solum constat, utrum tempore, quo auctor ecclesiae catholicae, an quo Montani adsecla fuit, compositi sint.

4. *Omnium codicum*, quibus Tertulliani opera ad nos pervenerunt, tres optimi videntur esse: Agobardinus (Bibl. Nation. Paris. nr. 1622, saec. IX), Montepessulanus saec. XI (etiam Pithoeanus dictus, quia olim P. Pithoei fuerat), Seletstadiensis saec. XI; sed in hisce, sicuti in ceteris Tertulliani codicibus, complura eius opera desiderantur. De *vetustissimo codice Agobardino* paulo accuratius disputabo. In prima eius pagina haec litteris uncialibus scripta leguntur: ‘Liber oblatus ad altare sancti Stephani ex voto Agobardi episcopi’. Fuit Agobardus episcopus Lugdunensis annis 816—840; intra hos igitur annos

¹ Inst. div. V 1.

² Hieron. l. l.

codex e manibus eius in ecclesiam et seminarium sacerdotale urbis Lugduni translatus est. Postea saeculo XVII. a Iacobo Gothofredo bibliothecae Regiae Parisinae, ubi nunc adservatur, dono datus est. Ibi primus Nicolaus Rigaltius anno 1634 eo usus est; Franciscus Oehler codicem ipse, id quod magnopere dolendum est, non inspexit, sed duplicem eius conlationem in manibus habebat, alteram a Stephano Baluzio margini editionis Rigaltianae anni 1641 adscriptam, alteram a G. F. Hildebrando factam sibi que traditam. Codex non integer ad nos pervenit; ex viginti uno scriptis Tertulliani, quae in eo fuisse ex indice patet, octo interierunt; praeterea extremae foliorum orae ex manuum contactu miseram labem traxerunt et situ humoreque adrosae sunt, ita ut a quarta circiter linea unum vel tria verba in margine uniuscuiusque folii prorsus plerumque evanuerint. Denique librarius, qui codicem exaravit, mira nescio qua somnolentia rem egit; saepe enim syllabas, voces, quin etiam totas sententias praetermisit, ubi oculi eius a similibus syllabis aut vocabulis aberraverant; aliis multis locis contraria quadam perversitate litteras aut syllabas aut vuculas semel exarandas per dittographiam duplicavit¹.

Codex Seletstadiensis hodie in bibliotheca urbis Schlettstadt in Alsatia adservatur (cod. nr. 88). In fronte tegumenti huius libri legitur: 'A domino Iacobo Timmermann decano Colmariensi' et 'codex Paterniacensis'; inde constat hunc esse codicem Paterniacensem, quem deprehendit Beatus Rhenanus in bibliotheca Iac. Zimmermanni decani Colmariensis, quem is ex Paterniaco transiurano coenobio adtulerat; hoc et inde probare potui, quod lectiones huius codicis passim recurrunt in editione principe Beati Rhenani, quae prodiit Basileae anno 1521. Est codex membranaceus, elegantissime scriptus saeculo undecimo, quo continentur novem opera Tertulliani, in his De praescriptione haereticorum; post quae sequitur ab alia manu

¹ De indole et mendis codicis Agobardini cfr. M. Klussmann, *Curarum Tertullianearum particulae I et II*, Halis Sax. 1881, p. 6—20.

conscripta 'Vita s. Symeonis monachi qui stetit super columnam' et narratio 'De Dario' rege Persarum. Post Rhenanum nemo hoc codice usus esse videtur; ego lectiones varias libri De praescriptione hoc anno 1905 ex eo contuli.

5. Primus opera Tertulliani *typis mandavit Beatus Rhenanus* Basileae 1521, duobus codicibus usus, altero Pateriacensi seu Seletstadiensi, altero Hirsaugiensi nunc deperdito; editionem repetivit iterum, multis corruptelis per coniecturam sublatis, anno 1528, tertium multo emendatius, Gorziensis codicis conlatione facta, anno 1539. Editionem Rhenani correxit et novem opusculis Tertulliani omissis supplevit *Gangneius*, Parisiis 1545. Anno 1550 Basileae nova operum Tertulliani prodiiit editio *Sigismundi Gelenii*, viri hisce litteris adprime docti, qui ex codice, quem ex coenobio Masburensi Britanniae acceperat, duodecim scripta Tertullianea emendavit, in his librum De praescriptione haereticorum. Sequitur editio *Iacobi Pamelii*, Antverpiae 1579, et multo melior *Nicolai Rigaltii* altera, quae prodiiit Parisiis 1634; hic primus excussit Agobardinum codicem totum eiusque ope mirum quantum opus coeptum iuvit atque provexit. *Migne* seriei latinae Patrologiae initium fecit ab Operibus Tertulliani (vol. I et II, Paris. 1844); *Fr. Oehler* maiorem editionem adparavit Lipsiae 1853—1854 (2 voll.) et minorem ibidem 1854. Oehlerii editio maior optima omnium fuit usque ad annum 1890, quo primum volumen Operum Tertulliani in collectione Academiae Vindobonensis ediderunt *Reifferscheid* et *Wissowa* (Corpus script. eccles. lat., vol. XX, Vindobonae); quo continentur haec scripta: De spectaculis, Ad nationes I—II, De testimonio animae, Scorpiace, De oratione, De baptismo, De pudicitia, De ieiunio, De anima.

Versionem germanicam operum Tertulliani publicavit *H. Kellner*, Tertullians sämtliche Schriften, Coloniae Agrippinae 1882, 2 voll. Tertulliani vitam depinxit *Noeldechen*, Tertullian, Gothae 1890; quibus temporibus singula eius scripta orta sint, cfr. *Noeldechen*, Die Abfassungszeit der Schriften Tertullians, Lipsiae 1888 (Texte und Untersuchungen V 2).

§ 2. DE PRAESCRIPTIONE HAERETICORUM.

1. Librum De praescriptione haereticorum inter omnia Tertulliani opuscula longe praestantissimum esse omnes consentiunt; sed *quo tempore editus* esset, multa fuit controversia. Communis veterum catholicorum sententia fuit (ex. gr. Baronii et Tillemontii), eum librum inter haereseos septa crescere non potuisse scriptumque esse, antequam ab ecclesia catholica auctor recederet; atque hanc sententiam veram esse cum ex toto hoc libro tum ex ultimis eius verbis patet: ‘De reliquo, si dei gratia adnuerit, etiam specialiter quibusdam (haereticis) respondimus’; ex hisce enim verbis efficitur, opuscula contra singulos haereticos scripta, ex. gr. contra Marcionem Hermogenem Praxeam, librum De praescriptione secuta esse. Itaque quae Adversus Marcionem I 1 leguntur: ‘Sed alius libellus hunc gradum sustinebit adversus haereticos etiam sine retractatu doctrinarum revincendos, quod hoc sint de praescriptione novitatis’, non de libro scribendo, sed de vi et effectu libri iam scripti intellegenda sunt. Quae cum ita sint, liber De praescriptione anno circiter 200 editus videtur esse.

2. Maximum primaevae ecclesiae periculum imminebat ab haeresi *gnosticorum*. Qui cum multorum animos et eorum maxime, qui e scholis philosophorum venerant, a christiana religione eo abalienari cognovissent, quod christianos omnia fidei simplici tribuere putabant, toti in eo erant, ut doctrinam christianam tamquam simpliciore rudibusque ingeniis accommodatam criminarentur et illud ‘Quaerite et invenietis (Matth. 7, 7)’ semper in ore habentes perfectam sapientiam adfectarent, quam partim philosophia profundiore, partim revelationibus secretis, partim traditionibus apostolorum, qui non omnia omnibus tradidissent, nantos se esse adserebant. Atque ita multorum et ethnicorum et christianorum mentes ad se adlexerunt vel saltem sollicitaverunt.

3. Quare doctissimi ecclesiae viri id temporis nihil antiquius habuere, quam ut *gnosticorum fallaciam* impiaque

dogmata *detegerent* et impugnarent. Liber, quem s. Iustinus adversus Marcionem scripsit¹, deperiit; exstant autem s. Irenaei Adversus haereses libri quinque, s. Hippolyti Philosophumena, Tertulliani varia eiusdem argumenti opuscula. Ex hisce auctoribus alii, ut singula haereticorum commenta doctrinae christianae repugnare demonstrarent, elaboraverunt, alii, ut Irenaeus eumque secutus Tertullianus, diversam disputandi rationem inierunt, ut malum funditus exstirparent omnemque subterfugiendi viam haereticis praecluderent; hos enim nomen christianorum inmerito sibi vindicare demonstrarunt, propterea quod neque ex fontibus christianae veritatis sua dogmata haurirent, neque regulam christianae fidei i. e. traditionem ecclesiarum apostolicarum curarent, neque sacra scriptura tamquam sua iis uti fas esset.

Hanc disputandi viam prosperrimo eventu ingressus est Tertullianus in libro De praescriptione haereticorum, quo non solum veram christianae fidei regulam evolvit, verum etiam effrenatam haereticorum licentiam inlustravit, imaginem haeresis exprimens, qua clarior veriorque vix potest desiderari. *Praescriptio* a iuris consultis excusatio seu exceptio longa possessione fundata adpellari solebat; cfr. Digest. XLIV tit. 3 lex 3: *Longae possessiones praescriptionem tam in praediis quam in mancipiis locum habere manifestum est*; et Cod. Iust. VII tit. 33 lex 2: *Longi temporis praescriptio his, qui bona fide coeptam possessionem continuatam nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, solet patrocinari*. Eodem prorsus sensu vox a Tertulliano in hoc libello usurpatur, quo non haereticos, sed ecclesiam catholicam diuturna possessione veritatis frui haereticosque esse 'de praescriptione novitatis' (Adv. Marc. I 1) probare studet.

4. *Rem suam* Tertullianus ita absolvit. In longa praefatione (c. 1—14) exponit, quid et unde sint haereses (c. 1—7), quo sensu verba Christi 'Quaerite et invenietis', quae haeretici

¹ Iren., Adv. haer. IV 6.

obponebant, intellegenda sint (c. 8—12. 14), quae sit regula fidei, quam defendendam sibi proposuit (c. 13). Haeretici ad nullam de scripturis disputationem admittendi sunt (c. 15—18); illud enim quaerendum est, quibus apostoli doctrinam Christi sacrasque scripturas tradiderint (c. 19). Hae sunt ecclesiae apostolicae, quibuscum in fide consentire testimonium veritatis est (c. 20—21). Neque obici potest, apostolos aut non omnia scivisse aut suis non omnia tradidisse aut a suis discipulis parum intellectos esse (c. 22—27). Haereses Valentini Marcionis Hermogenis aliaeque multo post aetatem apostolorum ortae si ipsae veritatem vindicare possent, error utique ante eas regnavisset; sed principalitas veritatis et posteritas mendacii iam ex parabola de tritico et zizania patet; ex praescriptione igitur posteritatis et novitatis haereses damnantur ut adulterae (c. 28—36). Iam ex diversitate doctrinae, quae inter ecclesias catholicas haeticosque intercedit, hosce, cum heredes apostolicorum librorum non sint, ad certamen de sacra scriptura ineundum admittendos non esse sequitur; accedit, quod eandem scripturam haeretici instinctu diaboli aut corruperunt aut perverse interpretati sunt (c. 37—40). Conversatio autem haeticorum, quae est doctrinae index, inutilis est (c. 41—44). Denique auctor se etiam specialiter singulis haeticis respondurum esse promittit (c. 45).

5. Liber De praescriptione *compluribus codicibus* nobis traditus est, inprimis codice Agobardino (cfr. supra p. 2), praeter quos ad textum restituendum etiam vetustissimae editiones consulendae sunt. Separatim editus est nostra aetate ab *Hurter* (Ss. patrum opuscula selecta, vol. IX, ed. altera Oenip. 1880), qui *Rigaltii* textum omnino repetivit, a *Preuschen* (Friburgi 1892, Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengesch. Quellenschriften herausgegeben von G. Krüger I 3), qui *Oehlerii* textum secutus, complura tamen ipse tentavit, a *Vizzini* (Romae, annus deest, Bibliotheca ss. patrum, series III vol. II), qui *Preuscheni* textum paene integrum expressit.

Pro hac mea editione duos vetustissimos codices, Ago-

bardinum saec. IX et Seletstadiensem saec. XI, *ipse* autumnno huius anni 1905 *contuli*, priorem Parisiis, alterum Bonnae; tertius codex, Leidensis saec. XV, quem contulit Oehler, multo minoris pretii est. *Omnes* lectiones codicum Agobardini et Seletstadiensis, quas in textum meum non recepi, adnotavi, ut lectori eorum codicum integer adspectus subpeditaretur; at codicis Leidensis et vetustarum editionum gravissimas tantum lectiones, cum ceterae apud Oehlerum praesto sint, exscripsi. Lectiones editionis principis Beati Rhenani, Basileae 1521, et editionis Rigaltii, Parisiis 1634, non adnotavi, quia prior ubique fere secutus est codicem Seletstadiensem, alter codicem Agobardinum. Textus prout in codicibus Seletstadiensi et Leidensi exstat, aliquanto discrepat a textu Agobardini; sed hic passim illis praeferendus est; saeculo igitur decimo fere opera Tertulliani a viris doctis facilioris intellegentiae gratia recensa vel potius corrupta sunt.

DE PRAESCRIPTIONE HAERETICORUM.^{a 1}

I. *Haereses esse multumque valere mirum non est.*

Conditio praesentium temporum etiam hanc admonitionem provocat nostram, non oportere nos mirari super haereses^b istas, sive quia sunt: futurae enim praenuntiabantur²; sive quia fidem quorundam subvertunt: ad hoc enim sunt, ut fides habendo temptationem haberet etiam probationem³. ² Vane ergo et inconsiderate^c plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum haereses valeant. Quantum, si non fuissent⁴? ³ Cum quid^d

Signa: A = cod. Agobardinus saec. IX; L = cod. Leidensis saec. XV; S = cod. Seletstadiensis saec. XI; a = ed. Gagneius, Parisiis 1545; b = ed. Gelenius, Basileae 1550; c = ed. Pamelius, Antverpiae 1579, qui codice Vaticano et codice Io. Clementis usus est; o = ed. Oehler, Lipsiae 1854; pr = ed. Preuschen, Friburgae 1892.

^a ita AS, *praescriptionibus* codices posteriores et edd. vetustae. ^b *haeresis* A, qui codex fluctuat inter lectiones haeresis et haereses. ^c *inconsiderato* A. ^d ita Ao, *quantum sint cum quod* S, *quantum si non fuissent quod* L, *quantum non valerent si non fuissent cum quod* ab, *quantum sint cum quid* c, *quantum valent quid si non fuissent cum quid* pr, *quantum si non fuissent* delet Heumann (Acta eruditorum, Lipsiae 1715, 299 ss.).

¹ Ita antiquissimi codices habent. Tertullianus ipse modo de praescriptione modo de praescriptionibus agit; sed, uti Adversus Marc. I 1 exponit et in libro De praescriptione satis innuit, una praescriptione novitatis adversus haereticos ceterae comprehenduntur. ² Matth. 24, 11, 24. ³ 1 Cor. 11, 19. ⁴ i. e. Quantum valerent, si non essent? Haereses tantum valere non magis mirum est, quam eas existere; quaecumque enim sunt, *habent posse, et dum possunt habent esse* (c. 2).

sortitum est, ut^a omnimodo sit, sicut^b causam accipit, ob quam sit, sic^c vim consequitur, per quam sit, ne esse non possit¹.

II. *Haereses ut febris detestandae et praecavendae potius quam mirandae sunt; 'apud eos tantum multum valent, qui in fide non valent'.*

Febrem denique² inter ceteros^d mortiferos et cruciarios exitus erogando³ homini^e deputatam neque quia est miramur^f: est enim; neque quia erogat^g hominem: ad hoc enim est. ² Proinde haereses ad languorem et interitum fidei productas, si expavescimus hoc posse^h, prius est, ut expavescamus hoc eas esse; quae dum sunt, habent posse, et dum possunt, habent esse. ³ Sed enim febrem ut malum et de causa et de potentia sua, ut notum est, abominamur potius quam miramur et, quantum in nobis est, praecavemus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. ⁴ Haereses vero mortem aeternam et maioris ignis ardorem inferentes malunt quidam mirari, quod hoc possint, quam devitare, ne possintⁱ, cum habeant devitandi potestatem. ⁵ Ceterum nihil valebunt^k, si illas tantum valere non mirentur. Aut enim, dum mirantur, in scandalum subministrantur⁴; aut quia scandalizantur, ideo mirantur, quasi, quod^l tantum valeant, ex aliqua veniat veritate^m. ⁶ Mirum scilicet, ut malum vires suas habeat;

^a om. LS bc.

^b om. Ao.

^c haec Ao

^d om. A.

^e aegrotando hominem A.

^f mirabimur S.

^g aegrotat A.

^h ita Ao, hoc eas posse pr cum reliquis.

ⁱ quam devitare ne possint om. A.

^k valebit A.

^l quod quasi

A, quod quam sed L, quod S et ceteri.

^m ita A, ex aliqua

veniant veritate L, ex aliqua veritate veniant ceteri.

¹ i. e. vim, per quam sit et non existere non possit. Sensus est: Esse et causam habere, haec duae res necessitatis vinculo inter se coniunctae sunt; ex causa autem sua unaquaeque res vim vel potentiam existendi sortitur. ² Vox denique apud Tertullianum saepe idem significat, quod ita vel ex. gr. ³ occidendo. ⁴ aliis ansam scandalizandi subministrant.

nisi quod haereses apud eos multum valeant, qui in fide non valent^a. 7 In pugna pugilum et gladiatorum plerumque non quia fortis est vincit quis, aut quia non potest vinci^b, sed quoniam ille, qui victus est, nullis viribus fuit; adeo idem ille victor^c, bene valenti postea comparatus, etiam superatus recedit. 8 Non aliter haereses de quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes, si in bene valentem fidem incurrant.

III. *Si qui christiani retro probati postea a regula fidei deficiunt, hoc aliis ne sit scandalum, cum dominus in manu portet ventilabrum ad purgandam aream suam; 'ex fide probamus personas, non ex personis fidem'.*

Solent quidem isti miriones^{d1} etiam de quibusdam personis ad haereses^e captis aedificari in ruinam. 2 Quare illa vel ille fidelissimi et^f prudentissimi et usitatissimi^g in ecclesia in illam partem transierunt? 3 Quis hoc dicens non ipse sibi respondet^h, neque prudentes, neque fideles, neque usitados aestimandos, quos haereses potuerint demutare? Et hoc mirum, opinor, ut probatus aliquisⁱ retro, postea excidat²? 4 Saul bonus prae ceteris^k, livore^l postea evertitur; David, vir bonus secundum cor domini, postea caedis et stupri reus est; Salomon^m, omni gratia et sapientia donatus a domino, ad idololatriamⁿ a mulieribus inducitur. 5 Soli enim dei filio servabatur sine delicto permanere. Quid ergo? Si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus a^o regula fuerit, ideo haereses veritatem videbuntur obtinere? 6 Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo est sapiens, nemo fidelis, nemo maior³, nisi christianus; nemo

a valet S. b quis vinci om. A. c victo A.

d infirmiores Ao. e ita A, adhaeresi L, ab haeresi cett. omnes. f om. abc pr. g vetustissimi ALS. h re-

spondit S. i aliqui AL. k ceteros S. l libore A.

m Solomon Ao. n idolatriam A passim. o e? A.

1 admiratores. 2 a/regula fidei seu a fide; cfr. c. 13. 3 in honore vel dignitate constitutus.

aliquando.

autem christianus^a, nisi qui ad finem usque perseveraverit¹.
 7 Tu, ut homo, extrinsecus unumquemque nosti; putas quod vides, vides autem^b quousque oculos habes; *sed oculi*, inquit, *domini alti*². — *Homo in faciem, deus in praecordia contemplatur*³. 8 Et ideo^c *cognoscit dominus, qui sunt eius*⁴, et *plantam, quam non plantavit, eradicat*⁵; et de primis novissimos ostendit⁶, et ventilabrum in manu portat ad purgandam aream suam⁷. 9 Avolent quantum volunt paleae levis fidei quocunque adflatu temptationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. 10 Nonne ab ipso domino quidam discentium⁸ scandalizati deverterunt? Nec tamen propterea ceteri quoque discedendum a vestigiis eius putaverunt⁹. 11. Sed qui scierunt illum vitae esse verbum et a deo venisse, perseveraverunt in comitatu eius usque ad finem; cum illis^d, si vellent et ipsi^e discedere, placide obtulisset. 12 Minus est si et apostolum^f eius aliqui, Phygellus^g et Hermogenes^h et Philetus et Hymenaeus¹⁰, reliquerunt; ipse traditor Christi de apostolis fuit. 13 Miramur de ecclesiis eius, si a quibusdam deseruntur, cum¹¹ ea nos ostendunt christianos, quae patimur ad exemplum ipsius Christi. 14 *Ex nobis*, inquit, *prodierunt, sed non fuerunt ex nobis; si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum*¹².

IV. *Quae dicit s. scriptura de pseudoprophetis pseudo-apostolis antichristis, de haereticis intellegenda sunt.*

Quin potius memores simus tam dominicarum pronuntiationum, quam apostolicarum litterarum, quae nobis et futuras

^a *nemo autem christ.* om. S. ^b *vides autem* om. A.

^c *contemplatur et ideo* addunt Ao. ^d *illi* S. ^e *ipsis* S.

^f *est etsi ap.* A. ^g *phygelus* A, *phyelus* L, *phielus* S.

^h *hermogenis* S.

¹ Matth. 10, 22.

² 4 Esdr. 8, 20.

³ 1 Sam. 16, 7.

⁴ 2 Tim. 2, 19.

⁵ Matth. 15, 13.

⁶ Matth. 20, 16.

⁷ Matth. 3, 12. J. Bapt.

⁸ discipulorum.

⁹ Joh. 6, 68.

¹⁰ 2 Tim. 1, 15; 2, 17.

¹¹ cum

adversativum.

¹² 1 Joh. 2, 19.

1. Potest bene intelligi; tamen etiam sensus malus. Ergo Ecclesia congregatio Christianorum, nisi universalis.

haereses praenuntiaverunt^a et fugiendas praefinierunt; et^b sicut esse illas non expavescimus, ita et posse id, propter quod effugiendae^c sunt, non miremur. 2 Instruit dominus, multos esse venturos sub pellibus^d ovium rapaces lupos¹. 3 Quenam istae sunt^e ‘pelles ovium’, nisi nominis christiani extrinsecus superficies? qui ‘lupi rapaces’, nisi sensus et spiritus subdoli, ad infestandum^f gregem Christi² intrinsecus delitescentes? 4 Qui ‘pseudoprophetae’^g³ sunt, nisi falsi praedicatores? Qui ‘pseudoapostoli’⁴, nisi adulteri evangelizatores? Qui ‘anti-christi’⁵ interim et semper, nisi Christi rebelles? 5 Hoc erunt haereses non minus^h doctrinarum perversitate ecclesiam lacessentesⁱ, quam tunc antichristus persecutionum atrocitate persequetur; nisi quod persecutio et martyras^k facit, haeresis apostatas tantum. 6 Et ideo haereses quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur⁶, tam qui in persecutionibus steterint, quam qui ad haereses non exorbitaverint¹⁷. 7 Neque enim^m eos probabilesⁿ intellegi iubet^o, qui in haeresin^p fidem demutantes^q sicut ex diverso sibi interpretantur, quia dixerit^r alibi: *Omnia examine, quod bonum est, tenete*⁸; quasi non liceat omnibus male^s examinatis, in electionem^t alicuius mali impingere per errorem.

^a ita etiam A. ^b ita Ao, ut pr cum ceteris. ^c ita Ao, fugiendae pr cum ceteris. ^d pelle A. ^e om. A. ^f infestam dum A. ^g pseudopropheti S. ^h no . . . am A, nihilominus L, nunc tam Kellner, non minus ceteri. ⁱ lacessientes A. ^k ita Ao. ^l exorbitaverunt S. ^m om. A. ⁿ ita Aco, probatos ceteri. ^o iuvet S, iuvat co. ^p ita ASo. ^q ita A, demutatur L, demutant cett. omnes. ^r dixit LSabc. ^s om. pr. ^t ita beopr, iniiectione La, iniiectionem (sine in) S, in A evanuit.

¹ Matth. 7, 15. ² Hunc locum exscripsit auctor libri ad Novatianum c. 14 (ed. Hartel p. 64): ‘Praedixerat quidem et dominus multos esse venturos sub pellibus ovium rapaces lupos; qui sunt isti rapaces lupi, nisi sensu subdolo conspirantes ad infestandum gregem Christi?’ ³ 1 Joh. 4, 1. ⁴ 2 Cor. 11, 13. ⁵ 1 Joh. 2, 18. ⁶ 1 Cor. 11, 19. ⁷ defecerint. ⁸ 1 Thess. 5, 21.

V. *Haereses teste apostolo (1 Cor. 11, 18. 19) peiores sunt schismatis et dissensionibus.*

Porro si^a dissensiones et schismata increpat, quae sine dubio mala sunt, et in continenti¹ haereses subiungit. ² Quod malis adiungat, malum utique profitetur, et quidem maius, ³ cum ideo^b credidisse se dicat de schismatibus et dissensionibus, quia sciret etiam haereses oportere esse², — ostendit enim gravioris mali conspectu^c de levioribus se facile credidisse — certe non ut ideo de^d malis crediderit, quia haereses bonae essent, sed uti de peioris quoque notae temptationibus praemoneret, non esse mirandum, quas diceret tendere ad probabiles quosque^e manifestandos, scilicet quos non potuerint depravare. ⁴ Denique si totum capitulum ad unitatem^f continendam et separationes coërcendas sapit^g, haereses vero non minus ab unitate divellunt, quam schismata et dissensiones: sine dubio^h et haereses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua et dissensiones. ⁵ Acⁱ per hoc non eos probabiles facit, qui in haereses diverterint, cum maxime diverti ab eiusmodi obiurgans et docens^k unum omnes loqui et id^l ipsum sapere³, quod etiam haereses non sinunt.

^a om. A. ^b idem LS. ^c despectu S. ^d om. A.

^e quoque A. ^f veritatem A. ^g aptes LS. ^h sine

dubio . . . in qua et schismata et dissensiones om. S. ⁱ et A.

^k ita LSabc, *obiurget edocens* opr (A ?); locutio 'cum maxime'

eodem sensu ac 'quam maxime' saepissime a Tertulliano

usurpatur, ex. gr. De bapt. 1, De spect. 1. 10, De monog. 10,

Apol. 5, Adv. Hermog. 26. ^l om. ALSa.

¹ statim (συνεχῶς).

² 1 Cor. 11, 18—19; hunc locum minus recte auctor ita interpretatur, quasi apostolus haereses a schismatis distinguat atque maius his malum esse fateatur. Corinthios de doctrina christiana inter se dissensisse apostolus eo loco non indicat.

³ 1 Cor. 1, 10.

VI. *Haereses ab electione nomen sortitae sunt, qua quis sive ad instituendas sive ad suscipiendas eas utitur et teste apostolo se ipse damnat.*

Nec diutius de isto, si idem est^a Paulus, qui et alibi haereses inter carnalia crimina enumerat^b scribens ad Galatas et qui Tito suggerit¹, hominem haereticum post primam correptionem recusandum, quod perversus sit eiusmodi et delinquat, ut a semetipso damnatus. ² Sed et in omni paene epistula de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans haereses ~~taxat~~^{taxat}, quarum opera^c sunt adulterae doctrinae: haereses dictae graeca voce ex interpretatione electionis, qua quis maxime^d ad instituendas sive ad suscipiendas eas utitur². ³ Ideo et sibi damnatum dixit haereticum^e, quia et in quo damnatur, sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio indulgere^f licet, sed nec eligere, quod aliquis de arbitrio suo induxerit. ⁴ Apostolos domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. ⁵ Itaque etiamsi angelus de caelis aliter evangelizaret, anathema diceretur a nobis³. ⁶ Providerat iam tunc spiritus sanctus¹ futurum in virgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis et praestigiis Apelles inductus^g novam haeresin^h induxit⁴.

pro
Traditione

Inspire
sp. s.

^a et LS. ^b numerat A. ^c opere A. ^d ita A, sive ceteri. ^e ad haereticum A. ^f inducere pr cum s. Isidoro, Orig. VIII 3, qui haec verba Tertulliani exscripsit, sed is multis locis a textu tradito recessit. ^g deductus pr. ^h ita Ao passim.

¹ Gal. 5, 20; Tit. 3, 10—11. ² Haeresis est electio; haereticus perversa dogmata eligendo ab ecclesia recedit; eapropter Tertullianus adulteras doctrinas opera i. e. fructus haeresis vocat. ³ Gal. 1, 8. ⁴ Haec virgo Philumene, de qua idem Tertullianus infra c. 30 agit, spiritu cuiusdam daemonis acta multa vaticinata est et Apellem, Marcionis gnostici discipulum, amore ita cepit, ut is ab

VII. *‘Haereses a philosophia subornantur; nobis curiositate opus non est post Christum Iesum nec inquisitione post evangelium’.*

Hae sunt doctrinae hominum et daemoniorum, prurientibus auribus¹ natae de ingenio sapientiae saecularis, quam dominus stultitiam vocans, stulta mundi in² confusionem etiam philosophiae^b ipsius elegit². ² Ea est enim materia sapientiae saecularis, temeraria interpretes divinae naturae et dispositionis. Ipsae denique haereses a philosophia subornantur. *ubi nihil est minus*

³ Inde aeones^c, et formae nescio quae infinitae^d et trinitas^e hominis apud Valentinum³; Platonius fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate⁴; a Stoicis venerat. ⁴ Et uti^f anima interire dicatur, ab Epicureis observatur; et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia cum deo aequatur, Zenonis⁵ disciplina est; et ubi aliquid de igneo deo allegatur^g, Heraclitus^h intervenit⁶. ⁵ Eadem materia apud haereticos et philosophos volutaturⁱ, iidem^k retractatus implicantur: unde malum et quare? et unde *haeritatio involvitur contra se plicare*

^a om. AS. ^b philosophiam A. ^c aeones A. ^d om. S.
^e et trin. om. A. ^f uti LSabcpr. ^g alligatur S. ^h Heraclitus Ao.
ⁱ ita Ao, eadem materiae . . . volutantur LSabcpr. ^k idem ASo.

oculis sanctissimi magistri Alexandriam⁷ secederet. De Philumena cfr. etiam Eus., H. e. V 13, 2; Hieron., In epist. ad Gal. 1, 8 (Migne P. 1. 26, 320) et Ep. 132, 4; August., De haer. c. 23. ¹ 2 Tim. 4, 3. ² 1 Cor. 1, 27. ³ Valentinus homines pneumaticos psychicos hylicos distinxit. ⁴ Alter deus, quem Marcion ante adventum Christi hominibus incognitum fuisse finxit, melior hic appellatur propter tranquillitatem; etiam Hieronymus ‘bonum deum et otiosum’ Marcionis commemorat (In Amos 3, 9-10). ⁵ Zeno, Citii in insula Cypro natus circa annum 308 ante Chr. sectam pantheisticam Stoicorum condidit. ⁶ Heraclitus, philosophus Ephesius, circa annum 500 ante Chr. omnia ex igne aetherio orta semper fluere et in eundem ignem redire docuit.

*deus - novi testam.
deus - nullus relationes habet, nullas passiones subit sicut
deus V.T.
melior -*

homo, et quomodo? et, quod proxime Valentinus^a proposuit: unde deus? scilicet de 'enthymesi'^{b1} et 'ectromate'^{c2}.

6 Miserum^d Aristotelem^e, qui illis dialecticam instituit, artificem struendi et destruendi, versipellem³ in sentiētiis, coactam in coniecturis, duram in argumentis, operariam contentionem^f, molestam etiam sibi ipsam^g, omnia retractantem^h, ne quid omnino tractaveritⁱ.

7 Hinc illae fabulae et genealogiae indeterminabiles^k, et quaestiones infructuosae⁴, et sermones serpentes velut cancer⁵, a quibus nos apostolus refrenans, nominatim philosophiam¹ contestatur caveri oportere, scribens ad Colossenses⁶: *Videte ne quis^m sit circumveniens vos per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum*, praeter providentiam spiritus sancti. 8 Fuerat Athenis et istam sapientiam humanam, affectatricem et interpolatricem veritatis de congressibus noverat ipsam quoque in suasⁿ haereses multipartitam^o varietate^p sectarum invicem repugnantium.

9 Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid academiae et ecclesiae? quid haereticis et christianis? 10 Nostra institutio

^a Valentinianus AS. ^b enthymesis A. ^c tectomarte A, tectromate LS. ^d ita Abo, inserunt Lac et Vaticanus, señ S. ^e Aristotelen A. ^f contentione LSa. ^g ita AS, ipsum L, ipsi abcopr. ^h tractantem LS. ⁱ tractaverint A. ^k interminabiles Ao, sed cfr. infra c. 33 et Adv. Prax. 3. ¹ et inanem seductionem addunt LSabc. ^m qui A. ⁿ om. A. ^o multipartitas ALS. ^p varietatis S.

¹ Ἐνθύμησις (i. e. desiderium vel cogitatio) a Valentinianis partus immaturus adpellabatur, editus ex desiderio male concepto Sophiae aeonis; cfr. Iren., Adv. haer. I 2, 4. ² Valentinus (fingit) triginta αἰῶνας et extremum Christum, quem adpellat ἑκτόρωμα i. e. abortivum³; ita Hieron., In Amos 3, 9—10. Irenaeus loquitur (Adv. haer. I 8, 2) de Achamoth, cui salvator adparuerit 'extra pleroma existenti in abortionis partu' (ἐν ἑκτορώματος μόλῳ). ³ versutum. ⁴ 1 Tim. 1, 4, quem locum de haereticis aeonum genealogias fabricantibus interpretatur auctor. ⁵ 2 Tim. 2, 17. ⁶ Col. 2, 8.

de porticu Salomonis est¹, qui et ipse tradiderat dominum in simplicitate cordis esse quaerendum². ¹¹ Viderint qui Stoicum et Platicum et dialecticum^a christianismum protulerunt. ¹² Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum nec inquisitione post evangelium. ¹³ Cum credimus, nihil desideramus ultra credere³. Hoc enim prius⁴ credimus, non esse quod ultra credere debeamus^b.

VIII. *Verba Christi: 'Quaerite et invenietis, petite et accipietis', non ad nos, sed ad Iudaeos pertinent.*

Venio itaque ad illum articulum, quem et nostri praetendunt ad incundam curiositatem, et haeretici inculcant ad importandam scrupulositatem^c. ² Scriptum est, inquit, *quaerite et invenietis*⁵. ³ Quando hanc vocem dominus emisit, recordemur: puto in primitiis ipsis doctrinae suae, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset; et^d cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronuntiasset, cum etiam Johannes^e de illo certus esse desisset^{f6}. ⁴ Merito ergo tunc dictum est^g *quaerite et invenietis*, quando quaerendus adhuc erat, quia^h adhuc agnitus non eratⁱ; et hoc quantum ad Iudaeos. ⁵ Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant, ubi quaererent Christum. ⁶ *Habent*, inquit, *Moysen*^k *et Eliam*¹⁷, id est legem

^a et Plat. et dial. om. A.

^b debemus LSA.

^c ita A,

curiositatem LSabc.

^d om. A.

^e ita A.

^f ita AS.

^g merito . . . dictum est om. LS.

^h ita A, qui abcopr.

ⁱ quia erat om. LS.

^k mosen A.

¹ ita A.

¹ Apostoli aliquando docuerunt in porticu Salomonis (Act. 5, 12); hunc Tertullianus obponit porticui (στοά) Stoicorum, quae erat Athenis.

² Sap. 1, 1.

³ Eodem fere tempore de valore philosophiae prorsus aliter sensit Clemens Alexandrinus (ex. gr. Strom. I 9, 43 et VII 10, 57).

⁴ i. e. antequam fidem christianam amplexi sumus.

⁵ Matth. 7, 7.

⁶ Matth. 11, 2, quem locum idem Tertullianus De bapt. c. 10 ita interpretatur, ut Iohannes iam incertus de Christo discipulos ad eum miserit sciscitatum, quis esset.

⁷ Luc. 16, 29:

'habent Moysen et prophetas'.

et prophetas Christum praedicantes; secundum quod et alibi aperte: *Scrutamini*^a *scripturas, in quibus salutem speratis, illae enim de me locuntur*^b 1. 7 Hoc^c erit *quaerite et invenietis*. Nam et sequentia in Iudaeos competere manifestum est, *pulsate et aperietur vobis*². 8 Iudaei retro penes deum fuerant, dehinc eiectione ob delicta extra deum esse coeperunt. 9 Nationes vero numquam^d penes deum, nisi *stillicidium de situla* et *pulvis ex area*³ et foris semper. 10 Qui^e foris semper, quomodo pulsabit eo, ubi numquam fuit? quam ianuam novit, in quam^f nec receptus, nec eiectione aliquando? an qui scit se intus fuisse et foras^g actum, is potius pulsabit^h, et ostium novit?

11 Etiam *petite et accipietis* ei competit, qui sciebatⁱ a quo esset petendum, a quo erat^k aliquid repromissum: a deo scilicet Abraham, Isaac et Iacob, quem nationes magis non^l noverant quam ullam repromissionem eius. 12 Et ideo^m ad Israel loquebatur: *Non sum, inquit, missus, nisi ad oves perditas domus Israel*ⁿ 4. 13 Nondum canibus iactabat^o panem filiorum, nondum in viam^p nationum^q ire mandabat^r. 14 Si quidem in fine praecipit, vaderent^s ad docendas et tinguendas nationes, consecuturi mox spiritum sanctum paracletum^t, qui illos deducturus esset in omnem veritatem, et hoc ergo illo facit^u 5. 15 Quodsi nationibus destinati doctores apostoli ipsi

^a *inquit* add. abcpr. ^b ita AS. ^c *hic* S. ^d ita AS.

^e ita A, *itaque* LS, *itaque qui* abcpr, *ita qui* o. ^f *qua* LSabcpr. ^g *foris* S. ^h *pulsavit* A. ⁱ *sciebat* A.

^k ita LS, *et erat* abcpr; *et in A* defuisse videtur. ^l ita A, *non magis* ceteri. ^m *adeo* A. ⁿ ita Ao, *Israelis* ceteri.

^o *iactarat* Ao. ^p *via* A. ^q *gentium vel nationum* Sab. ^r *remandabat* (sine ire) A. ^s ita Ao, *praecepit ut vaderent* ceteri.

^t *paracletum* A. ^u ita ALo, *illos facit* S, *erga illos facit* abc, *ergo illo fecit* pr.

¹ Joh. 5, 39. ² Matth. 7, 7. ³ Jes. 40, 15. ⁴ Matth. 15, 24.

⁵ Sensus est: Id, ut paracletum illis mitteret, illo (i. e. eo, eum ad finem) fecit, ut ad gentes vaderent. Minus bene mihi videntur Preuschen vocem 'illo' pro 'per illum' positam interpretari et Kellner ita vertere: 'Und das tut er also dort'.

quoque doctorem consecuturi erant paracletum, multo magis vacabat^a erga nos¹ *quaerite et invenietis*, quibus ultro erat obventura doctrina per apostolos, et ipsis apostolis per spiritum sanctum. 16 Omnia quidem domini dicta^b omnibus posita sunt, per^c aures Iudaeorum ad nos transierunt; sed pleraque in personas^{d2} directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum.

IX. *Si 'quaerite et invenietis' omnibus dictum est, id solum quaerendum est, quod a Christo institutum est, et nihil ultra.*

Cedo^e nunc sponte de gradu isto; omnibus dictum sit: *Quaerite et invenietis*; tamen et hic expetit sensus certare cum interpretationis gubernaculo³. 2 Nulla vox divina ita dissoluta est et diffusa, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constitatur.

3 Sed inprimis hoc propono: unum itaque^f et certum aliquid institutum esse a Christo, quod credere omnimodo debeant nationes, et idcirco quaerere, ut possint, cum invenerint, credere. 4 Unius porro et certi instituti infinita inquisitio esse non potest^g; quaerendum est donec invenias, et credendum ubi inveneris, et nihil amplius, nisi custodiendum, quod credidisti; dum hoc^h insuper credisⁱ, aliud^k non esse credendum, ideoque nec requiring, cum id^l inveneris et credideris, quod ab eo institutum est, qui non aliud tibi mandat inquirendum, quam quod instituit. 5 De hoc quidem si quis^m dubitat, constabit penes nos⁴ esseⁿ id, quod a Christo institutum^o est. 6 Interim ex fiducia pro-

^a vacabit pr. ^b dicta domini LSabc. ^c quae per abepr.
^d persona A. ^e credo A. ^f utique bc van der Vliet.
^g ita A, non potest esse ceteri. ^h om. LS. ⁱ credas o;
in A evanuit. ^k alium S. ^l om. A. ^m qui A.
ⁿ penes nos esse om. A. ^o a christianis institutis A.

¹ ad nos non pertinebat. ² sc. singulas. ³ i. e. Et hic sensus accipiendus est non sine disciplina rationis (cfr. finem capitis). Verbum 'certare' hoc loco non idem est ac 'pugnare', sed 'aequare' seu 'pariter ire'. ⁴ apud catholicos.

bationis praevenio^a admonens quosdam, nihil esse quaerendum ultra quod^b crediderunt id esse, quod quaerere debuerunt¹, ne^c *quaerite et invenietis* sine disciplina rationis interpretentur.

X. *Quaerendum est, donec inveniamus, id est, credamus; si etiam omnia haereticorum dogmata quaerenda essent, numquam adprehenderemus, quod Christus instituit, quod credi necesse est.*

Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit²: in re, in tempore, in modo. In re, ut quid sit quaerendum consideres; in tempore, ut quando; in modo, ut quousque. ² Igitur quaerendum est, quod Christus instituit, utique quamdiu non invenis^d, utique donec invenias. Invenisti autem cum credidisti. ³ Nam non credidisses, si non invenisses; sicut nec quaesisses, nisi ut invenires. ⁴ Ad hoc ergo quaerens^e, ut invenias, et ad hoc inveniens^f ut credas, omnem prolationem³ quaerendi et invenienti credendo fixisti; ⁵ hunc tibi modum^g statuit fructus ipse quaerendi. Hanc tibi fossam^h determinavit ipse, qui te non vult aliud credere, quam quod instituit, ideoque nec quaerere.

⁶ Ceterum si quia et aliaⁱ tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quaerere debemus, in quantum possumus invenire, semper credemus^k, et numquam omnino credimus¹. ⁷ Ubi enim erit finis quaerendi? ubi statio⁴ credendi? ubi

^a *praevenio* LS. ^b *quae* Ao. ^c om. ALSa. ^d *utique* . . . *invenis* om. LSpr. ^e *ita* Ao, *quaeris* ceteri. ^f *ita* Ao, *invenies* LS, *invenis* abcpr. ^g *credendo* . . . *modum* om. ALSa. ^h *forsan* A. ⁱ *si quae talia* LSa. ^k *cre* . . . *mus* A, *quaerimus* O, *quaeremus* ceteri. ¹ *ita* Ao, *credemus* ceteri.

¹ i. e. ultra id quod quaerendum esse crediderunt. ² Illud

'quaerite et invenietis' rationaliter interpretandum est; ratio autem eius dicti ex tribus partibus pensanda est; considerare enim oportet, quid, quo tempore, quousque quaerendum sit. ³ i. e. omne tempus.

⁴ Verba *figere*, *fossam determinare*, *statio* a re castrensi deprompta sunt.

expunctio inveniendi? Apud Marcionem? sed et Valentinus proponit: *quaerite et invenietis*. ^s Apud Valentinum? sed et Apelles hac me pronuntiatione pulsavit^a, et Hebion¹, et Simon, et omnes ordine^b non habent aliud, quo se mihi^c insinuantes me sibi adducant^d. ⁹ Erit itaque^e nusquam², dum ubique convenio³ *quaerite et invenietis*, et velut si nusquam^{f4}, quasi^g qui numquam adprehenderim illud, quod Christus instituit, quod quaeri oportet, quod credi necesse est^{h5}.

XI. '*Nemo quaerit, nisi qui aut non habuit aut perdidit*'.

Inpune erratur, nisi delinquatur, quamvis etⁱ errare delinquere est; inpune, inquam, vagatur, qui nihil deserit. ² At enim si quod^k debui credere credidi, et aliud denuo puto requirendum, spero utique aliud esse inveniendum, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram, qui videbar credidisse, aut desii credidisse. ³ Ita fidem meam deserens, negator invenior. Semel dixerim: nemo quaerit, nisi qui aut non habuit aut perdidit. ⁴ Perdiderat unam ex decem drachmis¹ *anus illa*, et ideo quaerebat; ubi tamen invenit, quaerere desiit⁶. ⁵ Panem vicinus non habebat, et ideo pulsabat: ubi tamen apertum est ei et accepit, pulsare cessavit⁷. ⁶ Vidua a

^a ita ALSA, *pulsabit* bcopr. ^b ita A, *ex ordine* ceteri.

^c *mi* A. ^d ita Sabc, *abducant* L, *addicant* opr; in A evanuit. ^e *eritaque* A, *et erit itaque* LS, *et ero itaque* a, *ero itaque* bcopr. ^f ita opr, *et velim si numquam* A, *et velim sic nusquam* Lb, *et velint sic nusquam* Sa. ^g *et quasi* pr. ^h *quod credi necesse est quod quaeri oportet* Sa. ⁱ om. LSabc. ^k *quod si* S. ¹ ita Ao, *dragonis* L, *didrachmis* ceteri.

² ita A, *et velim sic nusquam* Lb, *et velint sic nusquam* Sa. ^g *et quasi* pr. ^h *quod credi necesse est quod quaeri oportet* Sa. ⁱ om. LSabc. ^k *quod si* S. ¹ ita Ao, *dragonis* L, *didrachmis* ceteri.

¹ Hunc Tert. inmerito auctorem Ebionitarum esse censet. ² finis quaerendi; cfr. § 7: Ubi enim erit finis quaerendi? ³ invenio. ⁴ supple: adprehenderim. ⁵ Si omnes, quicumque Christi doctrinam se habere profitentur, mihi audiendi erunt, quaerendi finem numquam faciam et nullius vel nusquam ero. ⁶ Luc. 15, 8. ⁷ Luc. 11, 5—8.

¹ Hunc Tert. inmerito auctorem Ebionitarum esse censet. ² finis quaerendi; cfr. § 7: Ubi enim erit finis quaerendi? ³ invenio. ⁴ supple: adprehenderim. ⁵ Si omnes, quicumque Christi doctrinam se habere profitentur, mihi audiendi erunt, quaerendi finem numquam faciam et nullius vel nusquam ero. ⁶ Luc. 15, 8. ⁷ Luc. 11, 5—8.

iudice petebat audiri, quia non admittebatur; sed ubi audita est, hactenus¹ institit². 7 Adeo finis est et quaerendi et pulsandi et petendi. *Petenti enim dabitur, inquit, et pulsanti aperietur, et quaerenti invenietur*³. 8 Viderit⁴ qui quaerit semper, quia non inveniet^a; illic enim^b quaerit, ubi non invenietur. 9 Viderit qui semper pulsat, quia numquam aperietur; illuc enim pulsat, ubi nemo est. 10 Viderit qui semper petit, quia numquam audietur^c; ab eo enim petit, qui non audit.

XII. *Quaeramus ergo in nostro et a nostris et de nostro, non ab extraneis et adversariis haereticis.*

Nobis etsi^a quaerendum est adhuc et semper, ubi tamen quaeri oportet? apud haereticos, ubi omnia extranea et adversaria nostrae veritati^d, ad quos vetamur accedere? 2 Quis^e servus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui sperat? Quis miles ab infoederatis, ne dicam ab hostibus regibus donativum et stipendium captat, nisi plane desertor et transfuga et rebellis? 3 Etiam anus illa intra tectum suum drachmam requirebat; etiam pulsator ille vicini ianuam tundeat; etiam vidua illa non inimicum, licet durum iudicem interpellabat. 4 Nemo inde instrui^f potest, unde destruitur; nemo ab eo illuminatur, a quo contenebratur. 5 Quaeramus ergo in nostro et a nostris et de nostro: idque^g dumtaxat, quod salva regula fidei^h potest in quaestionem devenire.

^a ita van der Vliet propter sequentia, *invenit* ceteri. ^b in A defuisse videtur. ^c *auditur* LSa. ^d *veritatis* A.

^e *qui* A. ^f *vi destrui* L, *inde strui* Sabc. ^g ita opr cum Beato Rhenano, *in quo* AL, *inque* S. ^h verba quod *salva regula fidei* in A evanuerunt.

¹ non amplius. ² Luc. 18, 2—5. ³ Luc. 11, 9. ⁴ Haec formula Tertulliano solemnis est, ubi quid improbat aut missum facit.

XIII. *Regula fidei proponitur, 'ut iam hinc, quid defendamus, profiteamur'.*

Regula est autem fidei¹, ut iam hinc, quid defendamus, profiteamur, illa^a scilicet, qua creditur:

2 unum omnino deum esse nec alium praeter mundi conditorem^b, qui universa de nihilo produxerit per verbum suum primo omnium emissum^c; 3 id verbum filium^d eius adpellatum, in nomine dei varie visum patriarchis^e, in prophetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu patris dei et virtute in virginem Mariam, carnem factum in^f utero eius et ex ea natum egisse^g 2 Iesum Christum; 4 exinde praedicasse novam legem et novam promissionem regni caelorum, virtutes fecisse, crucifixum^h, tertia die resurrexisse; in caelos ereptum sedisse ad dexteram patris; 5 misisse vicariam vim spiritus sancti, qui credentes agat; venturum cum claritate ad sumendos sanctos in vitae aeternae et promissorum caelestium fructum, et ad profanos iudicandos igni perpetuo, facta utriusque partis³ resuscitatione cum carnis restitutione.

^a illac A. ^b creatorem et conditorem S. ^c demissum Ao.
^d filius Sab. ^e ita Ao, patriarchis ceteri.
^f et in A. ^g ita ALSa, hominem et esse bc, exisse o cum Fulvio Ursino, esse pr. ^h ita Ao, fixum cruci ceteri.

¹ Regula fidei, quae nusquam a Tertulliano symbolum dicta est (etsi Adv. Marc. V 1 vox 'symbolum' occurrit), etiam De virg. vel. 1 et Adv. Prax. 2 legitur; omnibus hisce locis desunt, ut in vetere symbolo Romano, descensus ad inferos et sanctorum communio; etiam sancta ecclesia et remissio peccatorum, quae in symbolo Romano commemorantur, apud Tertullianum desiderantur. De praescr. 36 Africanos symbolum ab ecclesia Romana mutuatos esse Tert. testis est. Similem symboli formam ac Tert. profert s. Irenaeus, Adv. haer. III 4, 2. Nomen symboli regulae fidei primum datum est a s. Cypriano (Ep. 69, 7; Hartel II 756) et Origene (Ep. ad Rom., lib. VII c. 19; Migne P. gr. 14, 1154). ² Agere aliquem saepe significat: personam alicuius induere seu partes agere. ³ et electorum et reproborum.

6 Haec regula a Christo, ut probabitur, instituta¹ nullas habet apud nos quaestiones, nisi quas haereses inferunt, et quae haereticos faciunt.

XIV. *Manente forma regulae in suo ordine quantumlibet quaeras; adversus regulam nihil scire omnia scire est; fides tua te salvum fecit, non exercitatio scripturarum*².

Ceterum manente forma eius² in suo ordine quantumlibet quaeras et tractes, et omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur vel ambiguitate pendere vel obscuritate^a obumbrari. ² Est utique frater aliquis^b doctor gratia scientiae donatus; est aliquis^b inter exercitatos conversatus, aliquid tecum curiosius tamen quaerens^c; novissime³ ignorare melius est^d, ne quod non debeas noris⁴, quia^e quod debeas nosti^f. ³ *Fides*, inquit, *tua te salvum fecit*⁵, non exercitatio scripturarum. ⁴ Fides in regula posita est, habet legem et salutem de observatione legis; exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiae studio. ⁵ Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti; certe aut non obstrepant aut quiescant⁶; adversus regulam nihil scire omnia scire est.

⁶ Ut⁷ non inimici essent veritatis haeretici, ut de refugiendis eis non praemoneremur, quale est conferre cum hominibus, qui et ipsi adhuc se quaerere profiteantur^g? ⁷ Si enim adhuc vere^h quaerunt, nihil adhuc certiⁱ reppererunt^k; et ideo quae-

^a pendere vel obsc. om. A. ^b aliqui A. ^c ita Sa, *aliqui tecum curios . . . quaerens* A, *aliquis tecum curiosius tamen quaerens* L, *aliquis tecum curiosus tecum tamen quaerens* opr.
^d ignorare te melius sciet o. ^e quam pr. ^f non nosti pr, quia . . . nosti om. LS. ^g confitentur LSabc.
^h vere adhuc S. ⁱ certe A. ^k reprehenderunt S.

¹ Regulam fidei a Christo, non ab apostolis, institutam esse prodit Tertullianus. ² regulae. ³ postremo. ⁴ ne scire studeas, quae non debes. ⁵ Luc. 18, 42. ⁶ Curiositas et gloria ne obsistant saltem fidei salutivae aut quiescant. ⁷ ut concessivum.

cumque^a videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt, quamdiu quaerunt. 8 Itaque tu, qui perinde^{b1} quaeris, spectans^c ad eos qui et ipsi quaerunt, dubius ad dubios^d, incertus ad incertos^e, caecus a caecis in foveam deducaris necesse est.

9 Sed cum decipiendi gratia praetendant se adhuc quaerere, ut nobis per sollicitudinis iniectionem tractatus suos insinuent, denique ubi adierunt^f ad nos, statim, quae^g dicebant quaerenda esse, defendunt^h, iam illos sic debemus refutareⁱ, ut sciant nos non Christo, sed sibi negatores esse. 10 Cum enim quaerunt adhuc, nondum tenent; cum autem non tenent, nondum crediderunt [cum autem nondum crediderunt]^k, non sunt christiani. 11 At cum tenent quidem et credunt, quaerendum tamen dicunt, ut defendant. 12 Antequam defendant, negant, quod confitentur^l se nondum credidisse, dum quaerunt. 13 Qui ergo nec sibi sunt christiani, quanto magis nobis? qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? cui veritati patrocinantur, qui eam a mendacio inducunt²? 14 Sed ipsi de³ scripturis agunt, et de³ scripturis suadent. Aliunde scilicet loqui possent^m de rebus fidei, nisi ex litteris fidei?

XV. *Propositum est, admittendos non esse haereticos 'ad ullam de scripturis disputationem', quia 'dispici debet, cui competat possessio scripturarum'.*

Venimus igitur ad propositum: hucⁿ enim dirigebamus, et hoc praestruēbamus^o adlocutionis praefatione^{p4}, ut iam hinc de

^a quodcumque LSabc. ^b proinde LSabc. ^c spectas Sa.
^d a dubiis pr. ^e ab incertis pr. ^f audierint A.
^g que ALS. ^h ita LSabcpr, defend... A, defendant o.
ⁱ reputare A. ^k haec verba addunt abcopr. ^l ita Ao,
quod credunt confitentes LSabcpr. ^m ita Ao, aliunde sed
possent L, aliunde scilicet suadere non possent Sabc, loqui
non possunt pr. ⁿ hoc ALSa. ^o praestruēbamus A,
praestamus (om. hoc) LSa. ^p praefationem LSabc.

¹ aequē. ² Mendacio utuntur ad veritatem insinuandam.

³ ex. ⁴ c. 1—14.

eo congregiamur, de quo adversarii provocant. 2 Scripturas obtundunt, et hac sua audacia statim quosdam movent; in ipso vero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt. 3 Hunc igitur potissimum gradum obstruimus¹ non admittendi^a eos ad ullam^b de scripturis disputationem. 4 Si hae sunt illae vires eorum, uti^c 2 eas habere possint, dispici debet, cui^d competat possessio scripturarum, ne is admittatur^e ad eas^f, cui nullo modo competit.

XVI. *Apostolus prohibuit, 'haereticum post unam correptionem convenire, non post disputationem'.*

Hoc de consilio diffidentiae aut de studio aliter ineundae constitutionis³ induxerim, nisi ratio constiterit, in primis illa, quod fides nostra obsequium apostolo debeat prohibenti quaestiones inire, novis vocibus aures accommodare, haereticum post unam correptionem convenire, non post disputationem. 2 Adeo interdixit disputationem, correptionem designans causam^g haeretici conveniendi, et hoc unam⁴, scilicet quia non est christianus, ne more christiani semel et iterum, et sub duobus aut^h tribus testibus castigandus⁵ videretur, cum ob hoc sit castigandus, propter quod non sit cum illo disputandum; 3 dehincⁱ quoniam

^a ita etiam A. ^b illam LSa. ^c uti ne Sa. ^d cum nullo modo A. ^e de his admitt... (pro: ne is adm.) A. ^f eandem Sa, eadem L. ^g causa LSa. ^h et A. ⁱ ita Ao, dein S, deinde ceteri.

¹ Eadem locutione Tert. usus est Apol. 27. ² ut concessivum.

³ Sensus est: Ne quis me certamen de scripturis subterfugere arbitretur, quasi aut victoriae diffidam aut cum adversariis alio modo certare malim. De constitutione, quae etiam status a rhetoribus adpellatur, cfr. Ciceronem, De inventione I 8, 10: 'Eam igitur quaestionem, ex qua causa nascitur, constitutionem adpellamus'. Varias formas constitutionis distinguit Cicero, Ad Herennium I 11.

⁴ Revera apostolus ad Titum 3, 10 ita scribit: 'Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita'. ⁵ Matth. 18, 16.

nihil proficiat congressio scripturarum, nisi plane ut aut stomachi quis^a ineat eversionem^b, aut cerebri^c 1.

XVII. *Haeretici alias scripturas non recipiunt, alias mutilant aut depravant, alias falso interpretantur; disputando igitur de scripturis cum iis nihil proficimus.*

Ista haeresis non recipit quasdam scripturas; et si quas recipit, et^d adiectionibus et detractationibus ad dispositionem instituti sui intervertit; [et si recipit, non recipit integras^e,]^f et si aliquatenus integras praestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. 2 Tantum veritati obstreperit adulter sensus², quantum et corruptor stilus; vanae^g praesumptiones³ necessario nolunt^h agnoscere ea, per quae revincuntur. 3 His nituntur, quae ex falso composuerunt et quae de ambiguitate ceperuntⁱ 4. 4 Quid promovebis, exercitatissime scripturarum, cum si quid defenderis, negetur, ex diverso, si quid negaveris, defendatur? 5 Et tu quidem nihil perdes, nisi vocem in contentione^k; nihil consequeris, nisi bilem de blasphematione^l.

XVIII. *‘Ille vero, cuius causa in congressum descendis scripturarum, de altercatione incertior discedet’.*

Ille vero, si quis est, cuius causa in congressum descendis^m scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad veritatem an magis ad haereses deverget? 2 Hoc ipso motusⁿ, quod te videat nihil promovisse, aequo gradu negandi et defendendi

^a ut stomachi qua Ao. ^b versionem LSa. ^c cerebri A, celebri L. ^d om. LSabcpr. ^e om. A. ^f haec verba ut spuria recte eiecit pr. ^g ita Fr. Iunius, variae ALSabc. ^h volunt AS. ⁱ de ea ambiguitate coeperunt A. ^k contentionem S. ^l vilem de blasphematione laudem S. ^m in congressu dissides A. ⁿ motu A.

1 Cfr. c. 17 fin. 2 perversa interpretatio. 3 haeretici falsa et vana fingentes. 4 propter sensus ambiguitatem delegerunt.

adversa^a parte¹, statu certe pari^b, altercatione^c incertior discedet nesciens, quam haeresin^d iudicet. 3 Haec² utique et ipsi habent in nos retorquere; necesse est enim et illos dicere a^e nobis potius adulteria³ scripturarum et expositionum^f mendacia inferri, qui proinde⁴ sibi defendant veritatem.

XIX. *‘Illud prius proponendum et nunc solum disputandum est, quibus competat fides ipsa, cuius sint scripturae, quibus sit tradita disciplina’ christianorum.*

Ergo non ad scripturas provocandum est, nec in his constituendum certamen, in^g quibus aut nulla aut ^{diversa} incerta victoria est aut parum certa^h. 2 Nam etsi non ita evaderet conlatio scripturarum, ut utramque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: quibus competat fides ipsa, cuius sintⁱ scripturae, a quo, et per quos, et quando, et quibus sit tradita disciplina⁵, qua fiunt christiani. 3 Ubi enim adparuerit esse veritatem disciplinae et fidei christianae, illic erit veritas^k scripturarum et expositionum et omnium traditionum christianorum¹.

Atqui apud nos aparuit

XX. *Tot et tantae ecclesiae catholicae ut ‘suboles apostolicarum ecclesiarum’ omnes sunt ‘una illa ab apostolis prima et sic omnes primae et omnes apostolicae’.*

Christus Iesus, dominus noster, permittat dicere interim, quisquis est, cuiuscumque dei filius, cuiuscumque materiae homo et deus, cuiuscumque fidei praeceptor, cuiuscumque mercedis

^a diversa LSabcpr. ^b statutum certe et pari LSa. ^c de altercatione pr. ^d ita ASo. ^e om. S. ^f eorum add. Sa, earum L. ^g om. LSa. ^h incerta AS. ⁱ sunt ALS. ^k et veritas pr. ¹ ita LSab, in A evanuit.

¹ Cfr. c. 22: Locum interim demus diversae parti. ² ut dicant nos scripturas corrupisse. ³ adulterationes, fictiones; cfr. De cultu fem. I 8: de adulterio colorum iniustorum; Apol. 47: adulteri salutaris disciplinae. ⁴ pari modo. ⁵ doctrina.

repromissor^a, 2 quid esset, quid fuisset, quam patris voluntatem administraret, quid homini agendum determinaret, quamdiu^b in terris agebat, ipse pronuntiabat sive^c populo palam, sive discentibus seorsum, ex quibus duodecim praecipuos lateri suo adlegerat destinatos nationibus magistros. 3 Itaque uno eorum decusso, reliquos undecim digrediens^d ad patrem post resurrectionem iussit ire et docere nationes intinguendas^e in patrem et filium^f et spiritum^g sanctum¹. 4 Statim igitur apostoli (quos haec adpellatio 'missos' interpretatur) adsumpto per sortem duodecimo Mathia in locum Iudae ex auctoritate prophetiae, quae^h est in psalmo David², consecuti promissamⁱ vim spiritus sancti ad virtutes et eloquium, primo per Iudaeam contestata fide in Iesum Christum et ecclesiis institutis; dehinc in orbem profecti, eandem doctrinam eiusdem fidei nationibus promulgarunt. 5 Et perinde^k ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, a^l quibus traducem³ fidei et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mutuatae^m sunt, et cottidieⁿ mutantur, ut ecclesiae fiant. 6 Ac per hoc et ipsae apostolicae deputantur, ut suboles apostolicarum ecclesiarum. 7 Omne genus ad originem suam censeatur necesse est⁴. Itaque tot ac tantae ecclesiae^l una est illa ab apostolis prima^o, ex qua omnes. 8 Sic omnes primae^p et omnes^q apostolicae, dum una^r omnes^s probant unitatem^t: communicatio pacis et adpellatio fraternitatis et con-

^a promissor Sabc.^b et quamdiu AS.^c om. A.^d regrediens LSabc.^e ita A, tinguendas cett. omnes.^f et in filium praeter A omnes.^g et in spiritum praeter

Aab omnes.

^h qua S.ⁱ consecutio promissa LS.^k proinde LSabcpr.^l om. S.^m doctrinae ecclesiae

(pro: eccl. mut.) S.

ⁿ ita A.^o unam esse illam ab

apostolis primam Sa.

^p prima A.^q om. A.^r unam LSabcpr.^s om. pr.^t unitate o.¹ Matth. 28, 19.² Ps. 108, 8; Act. 1, 20.³ Hac voce

ex vitium cultura translata Tert. saepe utitur; cfr. Oehler ad Apol. c. 7.

⁴ Omnis res ex origine sua pensanda atque adpellanda est.

tesseratio^a hospitalitatis¹. 9 Quae iura non alia ratio regit, quam eiusdem sacramenti² una traditio.

XXI. *‘Constat omnem doctrinam, quae cum illis ecclesiis apostolicis matricibus et originalibus fidei conspiret, veritati deputandam: hoc est testimonium veritatis’.*

Hinc igitur dirigimus praescriptionem³, si deus Christus Iesus^b apostolos misit ad praedicandum, alios non esse recipiendos praedicatores, quam^c Christus instituit; 2 quia nec^d alius patrem novit nisi filius, et cui filius revelavit⁴; nec aliis videtur revelasse filius, quam apostolis, quos misit ad praedicandum, utique quod illis revelavit. 3 Quid autem praedicaverint, id est quid^e illis Christus revelaverit, et hic praescribam non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias, quas ipsi apostoli condiderunt, ipsi eis praedicando tam viva, quod aiunt, voce, quam per epistulas postea.

4 Si haec ita sunt, constat proinde^f omnem doctrinam, quae cum illis ecclesiis apostolicis matricibus⁵ et originalibus fidei conspiret^g, veritati deputandam, id^h sine dubio tenentemⁱ, quod ecclesiae ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo accepit^k; 5 omnem vero doctrinam^l de mendacio praeiudicandam, quae sapiat contra veritatem ecclesiarum et apostolorum Christi^m et dei. 6 Superest ergo, uti demonstramus, an haecⁿ nostra

^a contestatio S. ^b ita ALS, *dominus Ies. Chr.* abcpr, *dominus Chr. Ies. o.* ^c quos add. LSabc. ^d et nec Sa.
^e quod A. ^f ita Ao, *proinde ceteri.* ^g *conspirent* AS.
^h et S. ⁱ *tenentes* ALS. ^k *suscepit* LSabc. ^l *religiam vero omnem* LSabc. ^m *et Christi* LSabcpr.
ⁿ om. LS.

¹ Et libelli pacis (panisque eucharisticus, quem teste Eusebio H. e. V 24 episcopi paschali tempore alter alteri mittebant) et nomen fraternitatis et tesseræ (*σύμβολα*) hospitalitatis, quas ecclesiae inter se communicabant, ecclesiam unam esse testabantur. ² regulae vel fidei. ³ De hac voce cfr. Prolegomena p. 6. ⁴ Matth. 21, 27.

⁵ Hoc vocabulum Tertulliano familiare est; vide Oehler ad De pat. c. 5

doctrina, cuius regulam supra edidimus, de apostolorum traditione censeatur¹, et ex hoc ipso ceterae^a de mendacio veniant. 7 Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod nulla doctrina diversa: hoc est testimonium veritatis. *quia*

XXII. *Neque iure obici potest, apostolos non omnia scivisse vel aliis tradidisse.*

Sed quoniam tam^b expedita probatio est, ut si statim proferatur, nihil iam sit retractandum, ac si prolata non sit a nobis, locum interim demus diversae parti, si quid putant ad infirmendam hanc praescriptionem movere se posse. 2 Solent dicere, non omnia apostolos scisse, eadem agitati dementia qua susum rursus² convertunt omnia quidem apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse, in utroque Christum reprehensioni inicientes, qui aut^c minus instructos aut parum simplices apostolos miserit. *contra ex*

3 Quis igitur^d integrae mentis credere potest, aliquid eos ignorasse, quos^e magistros dominus dedit, individuos habens^f in comitatu, in discipulatu, in convictu; quibus obscura quaeque seorsim^g disserebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quae populo intellegere non liceret³? 4 Latuit aliquid Petrum, aedificandae ecclesiae petram dictum, claves regni caelorum consecutum, et solvendi et alligandi in caelis et in terris pote-

^a an ceterae LSabcopr. ^b tum LSa. ^c ut S. ^d enim LSabc. ^e om. S. ^f habitos Sabc, habitus L. ^g ita Apr, seorsum LSo.

¹ Voces 'census' pro origine et 'censeri' pro 'originem habere vel ducere' innummeris locis apud Tertullianum deprehendes (Oehler ad De corona c. 13). ² susum (i. e. sursum) rursus = susque deque. Fortasse pro 'rursus' legendum est: 'iusum'; cfr. s. August., In epist Ioh. ad Parthos, tractatus VIII 2 (Migne P. l. 35, 2036): 'quod susum faciens iusum, quod deorsum faciens sursum; iusum vis facere deum et te susum'. Eodem loco tract. X 8: 'Susum me honoras, iusum me calcas'. ³ Matth. 13, 11.

statem^{1?} 5 Latuit et Iohannem^a aliquid, dilectissimum domino, ^{ex iubinitate.} pectori eius incubantem, cui soli dominus Iudam traditorem praemonstravit^b, quem loco suo filium Mariae demandavit^{2?} 6 Quid eos ignorasse voluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit, et Moysen et Eliam^c, et insuper de caelo patris vocem^{3?} non quasi ceteros reprobans, sed quoniam *in tribus testibus stabit omne verbum*⁴. 7 Ignoraverunt itaque et illi, quibus post resurrectionem quoque in^d itinere omnes scripturas disserere^e dignatus est⁵.

8 Dixerat plane aliquando: *Multa habeo adhuc loqui vobis^f, sed non potestis modo ea sustinere*; 9 tamen adiciens: *Cum venerit ille spiritus veritatis, ipse vos deducet^g in omnem veritatem^h*⁶, ostendit illos nihil ignorasse, quos *omnem veritatem* consecuturos per *spiritum veritatis* promiseratⁱ. 10 Et utique implevit repromissum probantibus Actis apostolorum descensum spiritus sancti. 11 Quam scripturam qui non recipiunt⁷, nec spiritus sancti esse possunt, qui^k necdum^l spiritum sanctum^m possuntⁿ agnoscere discentibus missum, sed nec ecclesiam [se dicant]^o defendere, qui, quando et^p quibus incunabulis institutum est hoc corpus, probare non habent. 12 Tanti est enim^q illis non habere probationes eorum, quae defendunt, ne pariter admittantur traductiones eorum, quae mentiuntur⁹.

^a ita A. ^b demonstravit LSa. ^c eliam Ao, heliam ceteri.

^d om. A. ^e ita A, edisserere cett. omnes, sed cfr. c. 40, 9.

^f vobis loqui LSabc. ^g docet LS. ^h in omni veritat ALS.

ⁱ ita Ao, repromissa erat L, repromiserat Sabc. ^k Quam

scripturam... qui om. S. ^l ita o, nec A, ne Lbc, nedum

Sapr. ^m om. pr. ⁿ ita Abco, possint LSapr. ^o se

dicant Sabcopr, se AL. ^p in A. ^q enim est S.

¹ 5 Matth. 16, 18. 19. ² Joh. 13, 23. ³ Matth. 17, 1 ss.

⁴ Matth. 18, 16. ⁵ Luc. 24, 27. ⁶ Joh. 16, 12. 13. ⁷ Id praeter

Montanum fecerunt Ebionitae (Epiphanius, Haer. 30, 16), Encratitae cum Tatiano (Eus., H. e. IV 29), Marcionitae (Tert., Adv. Marc. V 2).

⁸ i. e. nondum; cfr. Hoppe p. 106 s. ⁹ Nihili faciunt, quod reiciendo

Actus apostolorum fundamenta ecclesiae subruunt; id solum spectantes, ne patefieri seu refutari possint, quae mentiuntur. Tradu-

XXIII. *Neque inde, quod Petrus a Paulo reprehensus est, concludendum est, Paulo 'postea pleniorē scientiam supervenisse'.*

Proponunt ergo ad suggillandam^a ignorantiam aliquam apostolorum, quod Petrus et qui cum eo^b reprehensi sunt^c a Paulo¹. 2 'Adeo', inquit, 'aliquid eis defuit', ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea pleniorē scientiam supervenire, qualis obvenerit Paulo reprehendenti antecessores.

3 Possum et hic Acta apostolorum repudiantibus dicere: 'Prius est ut^d ostendatis, quis iste Paulus, et quid ante apostolum, et quomodo apostolus', quatenus^{e2} et alias ad quaestiones plurimum eo^f utuntur. 4 Neque enim, si ipse se apostolum^g de persecutore profitetur³, sufficit unicuique examine credenti, quando nec dominus ipse^h de se testimonium dixerit⁴.

5 Sed credantⁱ sine scripturis, ut credant adversus scripturas⁵; tamen doceant, ex eo, quod adlegant Petrum a Paulo reprehensum, aliam^k evangelii formam a Paulo superductam⁶ citra⁷ eam, quam praemiseraat Petrus et ceteri. 6 Atquin¹ demutatus in praedicatorem de persecutore, deducitur ad fratres a fratribus, ut unus ex fratribus, ad illos et ab illis^m, qui ab apostolis fidem induerant⁸. 7 Dehincⁿ, sicut^o ipse enarrat⁹,

^a suggillanda S. ^b erant add. LSabc. ^c ita ALSo, sint abcpr. ^d ita Ao, uti LSabcpr. ^e quatinus A.
^f om. S. ^g Neque enim pseudoapostolum se S. ^h quando nec deus S. ⁱ credent LS. ^k alius S. ^l qui vel quin A, atquin Sc Vaticanus o, atqui Lpr. ^m ita A, ab illis et ab illis L, ab illo ad illos S, et ad illos ab illis bcopr.
ⁿ om. A. ^o sicuti S.

cere enim apud Tertullianum est patefacere vel convincere; cfr. De fuga 2. 12; Ad Scap. 2; De anima 1. ¹ Gal. 2, 11. ² quia. ³ 1 Tim. 1, 13. ⁴ Joh. 5, 31. ⁵ Sed licet credant aliud sine scripturis (Paulum factum ex persecutore apostolum), ut credant aliud adversus scripturas (Paulum docuisse evangelium a Petro diversum). ⁶ insuper additam; cfr. De pudic. 20 et De cor. 11. ⁷ praeter. ⁸ Act. 9, 27. ⁹ Gal. 1, 18.

adscendit Hierosolymam^a cognoscendi Petri causa, ex officio et iure scilicet eiusdem fidei et praedicationis. ⁸ Nam et illi non essent mirati^b, de persecutore factum praedicatorem, si aliquid contrarium praedicaret; nec dominum propterea magnificassent, quia adversarius eius Paulus obvenerat¹. ⁹ Itaque et dexteram^c ei dederunt, signum concordiae et convenientiae, et inter se distributionem officii ordinaverunt, non separationem evangelii, nec ut aliud alter, sed ut aliis alter praedicarent, Petrus in circumcissionem, Paulus in nationes². ¹⁰ Ceterum si reprehensus est Petrus, quod, cum convixisset ethnicis, postea se a convictu eorum separabat personarum respectu: utique conversationis fuit vitium, non praedicationis³. ¹¹ Non enim ex hoc alius deus quam creator, et alius Christus quam ex Maria, et alia spes quam resurrectio adnuntiabatur.

XXIV. *Neque Paulus in tertium caelum elatus in aliam doctrinam instructor factus est.*

Non mihi tam bene est, immo non mihi tam^d male est, ut apostolos committam⁴. ² Sed quoniam perversissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtendunt, ut suspectam faciant doctrinam superiorem⁵, respondebo quasi pro Petro: ipsum Paulum dixisse, factum se esse omnibus^e omnia, Iudaeis Iudaeum, non Iudaeis non Iudaeum, ut omnes lucrificaret⁶. ³ Adeo pro temporibus et personis et causis quaedam reprehendebant, in quae et ipsi aequae pro temporibus et personis et causis committebant^f; quemadmodum si et Petrus reprehenderet Paulum,

^a *ascendi in Hierosolyma* A, *ascendit (ascendi L) hierosolymam* Sabcopr; cfr. Adv. Marc. V 3 init. ^b *ammirati* LSab. ^c *dexteram* A. ^d om. S. ^e *omnibus esse* Sabc. ^f *promittebant* A.

¹ Gal. 1, 23 s. ² Gal. 2, 9. ³ Adv. Marc. IV 3. ⁴ alterum in alterum inmittam seu agitem. ⁵ doctrinam Petri. ⁶ 1 Cor. 9, 20—22. ⁷ inclinabant seu indulgebant.

quod prohibens circumcisionem circumciderit^a ipse Timotheum¹.
 4 Viderint qui de apostolis iudicant. Bene quod Petrus Paulo
 et in martyrio adaequatur.

5 Sed etsi^b in tertium usque coelum ereptus Paulus et in
 paradisum delatus^c audiit quaedam illic², non^d possunt videri
 fuisse, quae illum in aliam doctrinam instructionem praestarent,
 cum ita^e fuerit conditio eorum, ut nulli hominum proderentur.
 6 Quod si ad alicuius conscientiam emanavit^f nescio quid illud,
 et hoc se aliqua haeresis sequi adfirmat, aut Paulus secreti
 proditi reus est, aut et alius postea in paradisum ereptus debet
 ostendi, cui permissum sit eloqui, quae Paulo mutire non licuit.

XXV. *Neque apostolos 'quaedam palam et universis, quaedam
 secreto et paucis demandasse' ex epistulis ad Timotheum
 scriptis conligere licet.*

Sed, ut diximus³, eadem dementia est, cum confitentur
 quidem nihil apostolos ignorasse nec diversa inter se praedicasse,
 non tamen^g omnia volunt illos omnibus revelasse; 2 quaedam
 enim^h palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse,
 quia et hoc verbo usus est Paulus ad Timotheum: *O Timothee,
 depositum custodi*⁴; et rursum: *Bonum depositum serva*⁵.
 3 Quod^k hoc depositum est? tacitum^l, ut alterius doctrinae
 deputetur? 4 An illius denuntiationis⁶, de qua ait: *Hanc
 denuntiationem commendo apud te, fili*^m *Timothee*⁷? 5 Item
 illius praecepti, de quo ait: *Denuntio tibi ante deum, qui
 vivificat omnia, et Iesum Christum, qui testatus*ⁿ *est sub*

^a circumcideret Ao. ^b et LSa. ^c dilatus S. ^d illic
 quae non LSa. ^e ita in A evanuit. ^f ita A, manavit
 ceteri. ^g sed non LSabc. ^h om. S. ⁱ custodi Sabc.
^k quid pr. ^l ita A, tam tacitum bco, tam idoneum Sa,
 tam id acrum L, an idoneum pr. ^m ita A, filiule
 Sabcopr, filioli L. ⁿ testificatus LSabc.

¹ Act. 16, 3. ² 2 Cor. 12, 2 ss. ³ cap. 22. ⁴ 1 Tim. 6, 20.
⁵ 2 Tim. 1, 14. ⁶ postulationis. ⁷ 1 Tim. 1, 18.

Pontio Pilato bonam confessionem, custodias^a praeceptum^{1?}
⁶ Quod autem praeceptum, et quae denuntiatio? Ex supra et
 infra^b scriptis intellegere erat^c, non, nescio quid subostendi hoc
 dicto de^d remotiore doctrina, sed potius inculcari^e de non ad-
 mittenda alia praeter eam, quam audierat ab ipso, et puto^f
coram multis, inquit, *testibus*. ⁷ Quos multos testes si nolunt
 ecclesiam intellegi, nihil interest, quando^g nihil tacitum fuerit,
 quod sub multis testibus proferebatur. ⁸ Sed nec quia voluit^h
 1- illum *haec fidelibus hominibus* demandare, *qui idonei sint et*
alios docere, id quoqueⁱ ad^k argumentum occulti alicuius^κ
 evangelii interpretandum est. ⁹ Nam^l cum dicit *haec*, de eis
 dicit, de quibus in praesenti scribebat; de occultis autem, ut
 de absentibus, apud conscientiam non *haec*, sed *illa* dixisset.

XXVI. *Christus apostolis dicens 'ne margaritam porcis et*
sanctum canibus iactarent, demandabat evangelii administra-
tionem non passim nec inconsiderate administrandam^m, neque
tamen quicquam 'de dei verbo et Christi sacramento' abscondi
voluit. ↑

Porro consequens erat, ut cui demandabat evangelii ad-
 ministrationem non passim nec inconsiderate administrandam^m, *donec*
 adiceretⁿ secundum dominicam vocem, ne margaritam porcis et
 sanctum canibus iactaret². ² Dominus palam edixit, sine ulla
 significatione alicuius tecti^o sacramenti; ipse praeceperat, si
 quid in tenebris et^p in abscondito audissent, in luce^q et in
 tectis praedicarent³. ³ Ipse per similitudinem praefiguraverat,

^a ita ALO, ut custodias Sabcpr. ^b supra et infra ex LS.

^c ita Rhenanus, intelleg . . . A, intellexerunt Lpr, intellegat Sa, intellegetur bco. ^d om. ALS. ^e inculcare A.

^f palam add. o. ^g quomodo ALSabc. ^h monet LSac.

ⁱ ideoque (pro: id quoque) A. ^k ita A, om. ceteri; cfr.

Adv. Hermog. 19: in materiam interpretari. ^l ita Ao, nam et ceteri. ^m administrandum AL. ⁿ adiecerat et S.

^o ita Ao, taciti ceteri. ^p om. A. ^q lucem LSa.

ne unam mnam, id est unum verbum eius, sine fructu in abdito reservarent¹. 4 Ipse docebat, lucernam non sub modium^a abstrudi^b solere, sed in candelabrum constitui, ut luceat omnibus, qui in domo sunt². 5 Haec apostoli aut neglexerunt aut minime intellexerunt^c, si non adimpleverunt, abscondentes aliquid de lumine, id est, de^d dei verbo et^e Christi sacramento. 6 Neminem, quod scio, verebantur, non Iudaeorum vim^f, non ethnicorum; quo magis utique in ecclesia libere praedicabant, qui in synagogis et in locis publicis non tacebant. 7 Immo neque Iudaeos convertere neque ethnicos inducere potuissent, nisi, quod credi ab eis volebant, ordine^g exponerent. 8 Multo magis iam credentibus ecclesiis nihil subtraxissent, quod aliis paucis seorsum demandarent. 9 Quamquam etsi quaedam inter domesticos, ut ita dixerim, disserebant, non tamen ea fuisse credendum est, quae aliam regulam fidei superducerent, diversam et contrariam illi, quam catholice^h in medium proferebant: 10 ut alium deumⁱ in ecclesia dicerent, alium in hospitio; aliam^k Christi substantiam designarent in aperto, aliam in secreto^l; aliam^k spem resurrectionis apud omnes adnuntiarent, aliam apud paucos; 11 cum ipsi obsecrarent^m in epistulis suis, ut idipsum et unum loquerentur omnes, et non essent schismata et dissensiones in ecclesia⁴, quia siveⁿ Paulus sive alii eadem praedicarent. 12 Alioquin meminerant, *sit sermo vester, est est, non non*; nam^o *quod amplius, hoc a malo est*⁵, ne evangelium in diversitate tractarent.

^a ita AS. ^b obstrui S. ^c aut min. intell. om. S. ^d ita A, om. S. ^e om. LSa. ^f ita etiam A. ^g ordinari LS. ^h catholicae S. ⁱ dominum LSab. ^k et aliam Sabc. ^l aliam in secr. om. A. ^m ita A, observarent LSa. ⁿ sive quia S. ^o ita Ao, om. ceteri.

¹ Luc. 19, 20. ² Matth. 5, 15. ³ coram omnibus. ⁴ 1 Cor. 1, 10. ⁵ Matth. 5, 37.

XXVII. *Neque 'ecclesiae suo vitio aliter acceperunt, quam apostoli protulerunt'.*

Si ergo incredibile est, vel ignorasse apostolos plenitudinem praedicationis, vel non omnem ordinem regulae omnibus edidisse, videamus ne forte^a apostoli quidem simpliciter et plene, ecclesiae autem suo vitio aliter acceperint quam apostoli proferebant.
² Omnia ista scrupulositatis incitamenta invenias praetendi ab haereticis. ³ Tenent correptas ab apostolo ecclesias: *O insensati Galatae, quis vos fascinavit¹? et: Tam bene currebatis, quis vos impediit²? ipsumque^b principium: Miror, quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos^c vocavit in gratia, ad aliud evangelium³.* ⁴ Item ad Corinthios scriptum, quod essent adhuc carnales, qui lacte educarentur, nondum idonei ad pabulum; qui putarent se scire aliquid, quando nondum scirent quemadmodum scire^d oporteret⁴. ⁵ Cum correptas ecclesias obponunt, credant emendatas. ⁶ Sed et illas recognoscant, de quarum fide et scientia et conversatione apostolus gaudet et deo gratias agit⁵; quae^e tamen hodie cum illis correptis unius institutionis iura miscent⁶.

XXVIII. *Licet ecclesiae 'omnes erraverint, nullam respexerit spiritus sanctus, ecquid verisimile est, ut tot ac tantae in unam fidem erraverint? variasse debuerat error doctrinae ecclesiarum'.*

Age nunc, omnes erraverint^f; deceptus sit et apostolus de testimonio reddendo^g; nullam respexerit spiritus sanctus, uti

^a om. LSab. ^b ipsum A. ^c suos Aopr. ^d sciri
 LSabopr. ^e qui S. ^f erraverunt S. ^g quibusdam.
 addunt LSab.

¹ Gal. 3, 1. ² Gal. 5, 7. ³ Gal. 1, 6. ⁴ 1 Cor. 3, 1 ss.;
 8, 2. ⁵ Rom. 15, 14; Col. 1, 3; 1 Thess. 1, 2. ⁶ Ecclesiae ab
 apostolo correptae, quia iam emendatae sunt, eodem loco ad doc-
 trinae veritatem testandam habendae sunt, quo ecclesiae ab eo laudatae.

eam in veritatem^a deduceret, ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de patre, ut esset doctor veritatis; neglexerit^b officium dei villicus, Christi vicarius, sinens ecclesias aliter interim^c intellegere, aliter credere, quod ipse per apostolos praedicabat: ecquid^d verisimile est, ut tot ac tantae in unam fidem erraverint? 2 Nullus inter multos eventus unus est exitus^e; variasse debuerat error^f doctrinae ecclesiarum. 3 Ceterum, quod apud multos unum invenitur, non est erratum, sed traditum^g. 4 Audeat ergo aliquis dicere illos errasse, qui tradiderunt?

XXIX. *‘Quoquo modo sit erratum, tam diu utique regnavit error, quam diu haereses non erant’.*

Quoquo modo^h sit erratum, tam diu utique regnavitⁱ error, quam diu haereses non erant. 2 Aliquos Marciones^k et Valentinus^l liberanda veritas exspectabat. 3 Interea perperam evangelizabatur, perperam credebatur^m, tot milia milium perperam tinctaⁿ, tot opera fidei perperam ministrata^o; tot virtutes^p, tot charismata perperam operata; tot sacerdotia, tot ministeria^q perperam functa; tot denique martyria perperam coronata. 4 Aut si non^r perperam nec in vacuum^s, quale est ut^t ante res dei current, quam cuius dei notum esset? ante christiani, quam Christus inventus? ante haeresis^u, quam vera doctrina? 5 Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit, post vero^v

^a veritate LSa. ^b neglexitait AS, neglexit L. ^c om. A.
^d et quid S. ^e unus est ex. om. A., ‘unus est. Exitus’ o.
^f unus exitus variasse debuerat ordinem S. ^g sed trad.
om. LS. ^h quomodo A. ⁱ erravit LSa. ^k ita A
habuisse videtur, ubi nunc legitur Marcio..., Marcionitas
ceteri. ^l ita A, Valentinianos ceteri. ^m perperam cred.
om. ALS. ⁿ ita ALSa, administrata bcopr. ^o mysteria A.
^p ita Ao, nec bcopr. ^q martyria perperam et in vacuum S.
^r ita A, haereses ceteri, ^s ita opr, postremo ALSabc.

¹ baptizata. ² miracula. ³ Hac locutione saepe usus est Tert. hoc sensu: qui fit ut.

similitudo succedit. ⁶ Ceterum satis ineptum, [†] ut ^{proprior} prior^a in doctrina haeresis habeatur, vel quoniam¹ ipsa est, quae futuras haereses cavendas^b praenuntiabat^c. ⁷ Ad eius doctrinae ecclesiam^d scriptum est, immo ipsa doctrina ad ecclesiam^e scribit: *Etsi angelus de caelo aliter evangelizaverit citra quam nos, anathema sit*².

XXX. *Haeretici, ut Marcion Valentinus Hermogenes, multo post apostolos exstiterunt, neque se novos apostolos esse signis probare possunt.*

Ubi tunc Marcion, Ponticus nauclerus³, Stoicae studiosus? Ubi^f Valentinus⁴ Platonicae sectator? ² Nam constat illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in catholicam^g primo^h doctrinam credidisse apud ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutheriⁱ⁵ benedicti⁶; donec ob inquietam semper^k curiositatem, qua fratres quoque vitabant^l, semel et iterum eiecti, Marcion quidem cum ducentis sēstertiis⁷, quae ecclesiae intulerat, novissime in perpetuum discidium relegati^m, venena doctrinarum suarum disseminaveruntⁿ. ³ [Postmodum Marcion

^a *proprior* A, *pro priori doctrina* o. . . ^b *et cavendas* LSabc. ^c *praenuntiavit* bepr. ^d *ecclesiae* A. ^e *suam* add. LSabcpr. ^f *ita* A, *ubi tunc ceteri*. ^g *ita* LSabc, *catholic*... A, *catholicae* opr. ^h *paene* LSa. ⁱ *alterius* Pii Bunsen (Analecta Antenicæna I 105), *alius* Pii Lachmann. ^k *eorum semper* apr, *semper eorum* c. ^l *quam* *fratres quoque vitabant* A. ^m *relegatus* LSa. ⁿ *disseminavit* LSa.

¹ iam eam ob rationem quod. ² Gal. 1, 8. ³ Cfr. Adv. Marc. I 1; Eus., H. e. V 13. ⁴ Eus., H. e. IV 11: *Ὁ δαλεντίνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου* (annis 138—140), *ἤκμασε δὲ ἐπὶ Πίου* (140—155) *καὶ παρέμεινεν ἕως Ἀνικλήτου* (155—166). ⁵ Eleutherius ecclesiam Romanam rexit annis 174—189. S. Iustinus anno circiter 150 Marcionem in omni hominum genere multos habere sectatores narravit (Apol. I 26). ⁶ De pudicitia c. 13 Tert. de Callisto papa ita habet: Bonus pastor et benedictus papa contionaris. ⁷ i. e. cum ducentis milibus sestertium.

paenitentiam confessus, cum conditioni datae sibi occurrit¹, ita pacem recepturus, si ceteros quoque^a, quos perditioni erudisset, ecclesiae restitueret, morte^b praeventus est]^c.

4 Oportebat enim haereses esse². Nec tamen ideo bonum haereses^d, quia esse eas^e oportebat, quasi non et malum oportuerit esse; nam et^f dominum tradi oportebat, sed vae^g traditori³, ne quis^h etiam hinc haeresesⁱ defendat.

5 Sed et Apellis stemma^k retractandum est. Tam non vetus et ipse quam Marcion institutor et praeformator eius, sed lapsus in feminam^l, desertor continentiae Marcionensis⁵ ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. 6 Inde post annos regressus non melior⁶, nisi tantum qua iam non Marcionites, in alteram feminam impexit, illam virginem Philumenen, quam supra edidimus⁷, postea vero inmane prostibulum^m, et ipsius energemiateⁿ circumventus, quae ab ea didicit *Φανερώσεις*^o scripsit⁸. 7 Adhuc in saeculo supersunt qui meminerint eorum, etiam proprii discentes⁹ et successores ipsorum, ne posteriores negare possint. 8 Quamquam et de operibus suis, ut dixit dominus, revincuntur¹⁰. 9 Si enim Marcion novum testamentum a vetere separavit, posterior est eo quod separavit^p, quia separare

^a om. Ao. ^b mortem morte A. ^c Hanc sententiam ut spuriam recte pr uncis inclusit. ^d haeresis LS. ^e eas esse pr. ^f om. A. ^g idua et A. ^h quid LSa. ⁱ haeresis ALSa. ^k Si et Appelles stigma A. ^l femina LS. ^m prostribulum A. ⁿ ita pr, et ipsis cuiusque inergemata A, et ipsa mergimate L, et ipsa inergemate S, et ipsam cuius energemate bco. ^o phanerosis A, facinorosus S. ^p posterior est . . . sep. om. LS.

¹ cum in eo esset, ut conditioni sibi datae satisfaceret.
² 1 Cor. 11, 19. ³ Marc. 14, 21. ⁴ genealogia seu origo.
⁵ Nuptias facere et carne vesci Marcion electos seu baptizatos prorsus vetuit. ⁶ At Rhodon (apud Eus., H. e. V 13) de Apelle ita tradit: *ὁ τῇ πολιτείᾳ σεμννόμενος καὶ τῷ γήρᾳ*. Gravitatem igitur morum haereticus adfectasse videtur, foedis criminibus inquinatus. ⁷ cap. 6.
⁸ In doctrina Apelles Marcionem secutus est; cfr. Augustinum, De haeres. 23 (Migne P. l. 42, 29). ⁹ discipuli. ¹⁰ Matth. 7, 16.

non posset, nisi quod unitum fuit. ¹⁰ Unitum^a ergo antequam separaretur, postea factum separatum posteriorem ostendit separatorem. ¹¹ Item Valentinus, aliter exponens, et sine dubio emendans hoc nomine quicquid emendat, ut mendosum retro, alterius fuisse demonstrat^b.

¹² Hos ut^c insigniores et frequentiores adulteros veritatis nominamus. ¹³ Ceterum et Nigidius nescio qui, et Hermogenes¹, et multi alii adhuc ambulant pervertentes vias domini. Ostendant^d mihi, ex qua auctoritate prodierint^e. ¹⁴ Si alium deum praedicant, quomodo eius dei rebus et litteris et^f nominibus utuntur, adversus quem praedicant? si eundem^g, quomodo aliter? ¹⁵ Pro bent se novos apostolos esse; dicant Christum iterum descendisse^h, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, iterum mortuumⁱ, iterum resuscitatum. ¹⁶ Sic enim apostolos^k solet facere, dare praeterea illis^l virtutem eadem signa edendi, quae^m et ipseⁿ. ¹⁷ Volo igitur et^o virtutes eorum proferri^p; nisi quod agnosco maximam virtutem eorum^q, qua apostolos in perversum aemulantur. Illi enim de mortuis vivos faciebant^r, isti de vivis mortuos faciunt.

^a uni tantum S. ^b demonstret Sab. ^c hoc (sine: ut) A, hos utique LSa, hos ut opr. ^d cupio ostendant S.
^e ita Ao, prodierunt ceteri. ^f om. A. ^g eiusdem LSa.
^h ascendisse A. ⁱ iterum mort. om. S. ^k ita LSabcp, apostolus descripsit A, apostolus descripsit sic enim apostolos o.
^l illis praeterea LSabcp. ^m qua A. ⁿ ipsi LSa.
^o om. LSa. ^p proferre LSabc. ^q proferri . . . eorum om. A. ^r suscitabant (pro: vivos fac.) LSa.

¹ De Nigidio nihil traditum est. Hermogenes erat pictor Carthaginensis, philosophia Platonica imbutus, qui aeones quidem ex deo emanasse negavit, materiae autem aeternitatem defendit; impugnaverunt eum Tertullianus libro Adversus Hermogenem et s. Theophilus ep. Antiochenus opere deperdito (Eus., H. e. IV 27; Hippolytus, Philos. VIII 4, 17).

XXXI. *‘Id esse dominicum et verum, quod sit prius traditum’
ex parabola de tritico et zizania probatur.*

Sed ab excessu revertar ad principalitatem veritatis et posteritatem mendacitatis¹ disputandam^a, ex illius quoque parabolae patrocínio, quae bonum semen frumenti a^b domino seminaturn in primore constituit², avenarum³ autem sterilis fœni^c adulterium ab inimico diabolo postea superducit. ² Proprie^d enim doctrinarum distinctionem figurat, quia et alibi verbum dei seminis similitudo est⁴. ³ Ita ex ipso ordine manifestatur, id esse dominicum et verum, quod sit prius traditum; id autem extraneum et falsum, quod sit posterius inmissum. ⁴ Ea sententia manebit adversus posteriores quasque haereses, quibus nulla constantia de conscientia⁵ competit^e ad^f defendendam sibi veritatem.

XXXII. *Etiam si quae haereses aetate iam apostolorum ortae sunt, tamen pro apostolicis habendae non sunt, nisi episcopos habent per successionem ab apostolis decurrentes vel saltem doctrinam apostolicae consentaneam.*

Ceterum si ^{haereses} quae audent interserere se aetati apostolicae, ut ideo videantur^g ab apostolis traditae, quia sub apostolis fuerunt, possumus dicere: Edant ergo origines ecclesiarum suarum^h; evolvant ordinem episcoporum suorum ita per successionemⁱ ab initio decurrentem^k, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis^l per-

^a deputandam LSabc. ^b et a A. ^c faeni A. ^d pro parte LSa. ^e concedit LSa. ^f om. A. ^g videant A.
^h om. A. ⁱ successiones LSabco. ^k decurrente LS.
^l vel apostolicis . . . apostolis om. A.

¹ Relegatur lector ad c. 21. ² Matth. 13, 24 ss. ³ avena = falscher Hafer, Windhafer. ⁴ Luc. 8, 11. ⁵ quae nititur bona conscientia.

severaverit^a, habuerit auctorem et antecessorem. ² Hoc enim modo ecclesiae apostolicae census suos¹ deferunt; sicut Smyrnaeorum ecclesia Polycarpum ab Iohanne conlocatum refert², sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum³. ³ Itidem [perinde]^b utique et ceterae exhibent, quos ab apostolis^c in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant.

⁴ Confinquant tale aliquid haeretici. Quid enim^d illis post blasphemiam illicitum est? ⁵ Sed etsi confinxerint, nihil promovebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum apostolica comparata ex diversitate et contrarietate sua pronuntiabit neque apostoli alicuius auctoris esse neque apostolici; quia sicut^e apostoli non diversa inter se docuissent, ita et apostolici^f non contraria apostolis edidissent, nisi illi, qui ab apostolis didicerunt, aliter praedicaverunt^g. ⁶ Ad hanc itaque formam provocabuntur^h ab illis ecclesiis, quae licet nullum ex apostolis vel apostolicis auctorem suum proferantⁱ, ut multo posteriores, quae denique⁴ cottidie instituuntur, tamen in eadem fide conspirantes, non minus apostolicae deputantur pro consanguinitate doctrinae.

⁷ Ita omnes haereses ad utramque formam⁵ a^k nostris

^a ita Aabpr, *perseveraverint* Sc, *perseveraverunt* L, *perseveravit* o. ^b ita pr, in A haec verba non iam comparent, *id et proinde* Sa, *idem proinde* L, *edit proinde* bc, *itidem perinde* o. ^c apostoli (pro: ab ap.) LS. ^d enim omiserat A. ^e apostoli alicuius . . . sicut om. A. ^f apostolica A. ^g desciverunt (pro: didicerunt al. praed.) S. ^h probabuntur Ao. ⁱ proferebant A. ^k om. LSa.

¹ origines. ² ita etiam s. Irenaeus, Adv. haer. III 3, 4.

³ Ipsi Petro apostolo Clementem successisse in episcopatu Romano Tert. hoc loco indicat. Quod contra Irenaeus (l. l. III 3, 3) beatos apostolos Lino episcopatum commendasse et post eum primum Anacleum, deinde Clementem ecclesiam Romanam administrasse tradidit. Hieronymus vero ita (De viris inl. 15): 'Clemens' inquit . . . 'quartus post Petrum Romae episcopus . . . tametsi plerique latinorum secundum post apostolum putent fuisse Clementem'. ⁴ etiam vel pari modo. ⁵ unam successionis episcoporum, alteram successionis in consanguinitate doctrinae (Fr. Iunius).

ecclesiis provocatae probent se quaquam putant apostolicas. ³ Sed adeo nec sunt, nec probare possunt^a quod non sunt; nec recipiuntur in pacem et^b communicationem ab ecclesiis quoquo modo apostolicis, scilicet ob diversitatem sacramenti nullo modo apostolicae.

XXXIII. *Haereses aetate apostolorum iam ortae ab illis damnatae sunt.*

Adhibeo super haec ipsarum doctrinarum recognitionem, quae tunc sub apostolis fuerunt ab isdem^c apostolis et demonstratae et deieratae¹. ² Nam et sic facilius traducuntur², dum aut iam tunc fuisse deprehenduntur, aut ex illis, quae iam tunc fuerunt, semina^d adsumpsisse^e.

³ Paulus in prima ad Corinthios notat negatores et dubitatores resurrectionis³: haec opinio propria^f Sadducaeorum. ⁴ Partem eius usurpat Marcion et Apelles et Valentinus, et si qui alii resurrectionem carnis^g infringunt. ⁵ Et^h ad Galatas scribens invehitur in observatoresⁱ et defensores circumcisionis et legis⁴: Hebionis haeresis sic est. ⁶ Timotheum instruens nuptiarum quoque interdictores suggillat⁵: ita instituunt^k Marcion et Apelles eius secutor. ⁷ Aequae tangit eos, qui dicerent factam iam resurrectionem⁶: id de se¹ Valentiniani adseverant⁷. ⁸ Sed et cum genealogias indeterminatas nominat⁸, Valentinus agnoscitur, apud quem aeon^m ille nescio qui novi et non unius nominis⁹ generat^e sua Charite Sensum et Veritatem; et hi

^a possunt probare LSabc. ^b et in LSabc. ^c ita AS.

^d ita Ao, semina ceteri. ^e ita A, sumpsisse ceteri.

^f prima LSac. ^g om. LS. ^h ita Ao, om. ceteri. ⁱ observationes A. ^k instituunt A. ^l sic se LS. ^m adeo A.

ⁿ ita Ao, et LS, e abepr.

¹ eieratae seu damnatae. ² patefient. ³ 1 Cor. 15, 12.

⁴ Gal. 5, 2. ⁵ 1 Tim. 4, 3. ⁶ 2 Tim. 2, 18. ⁷ Irenaeus, Adv.

haer. II 31, 2: esse autem resurrectionem a mortuis agnitionem eius,

quae ab eis dicitur veritatis. ⁸ 1 Tim. 1, 4; supra c. 7. ⁹ αἰὼν

τέλειος seu βυθός seu ἀρχή adpellatus (Adv. Valentinianos c. 7).

aeque procreant ex se^a Sermonem et Vitam; dehinc et isti generant Hominem et Ecclesiam, de qua prima ogdoade^b aeonum exinde decem alii et^c duodecim reliqui aeonos miris nominibus oriuntur in meram fabulam^d triginta aeonum. 9 Item apostolus, cum improbat elementis servientes¹, aliquid Hermogenis^e ostendit, qui materiam non natam introducens deo non nato eam^f comparat, et ita matrem elementorum deam faciens potest ei servire, quam deo comparat.

10 Iohannes vero in Apocalypsi idolothyta edentes et stupra committentes iubet castigare²; sunt et nunc alii Nicolaitae: Gaiana haeresis dicitur. 11 At in epistula eos maxime antichristos vocat, qui Christum negarent in carnem^g venisse, et qui non putarent Iesum esse filium dei³: illud Marcion⁴, hoc Hebion vindicavit. 12 Simonianae autem magiae disciplina angelis serviens⁵ utique et ipsa inter idololatrias deputabatur, et a Petro apostolo in ipso Simone damnabatur.

XXXIV. *Aliae haereses postea obortae damnantur aut consortio praedicationis, quod cum apostolicis haeresibus habent, aut argumento posteritatis supra (c. 31) memorato.*

Haec sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quae sub apostolis fuisse ab ipsis apostolis discimus. 2 Et tamen nullam invenimus institutionem inter tot^h diversitates perverstatum, quae de deo creatore universorum controversiam moveritⁱ. 3 Nemo alterum deum ausus est suspicari. Facilius de filio quam

^a ita Ao, duo (pro: ex se) ceteri. ^b ogdoadae A, haec inde decas Sa. ^c om. A. ^d mira fabula A. ^e aliquid Hermogenem L, aliquem Hermogenem Sabc. ^f notam (pro: nato eam) A. ^g carne LSabcpri. ^h ut (pro: inter tot) LS. ⁱ moverint S.

¹ Gal. 4, 3. ² Apoc. 2, 20. ³ 1 Joh. 2, 22. ⁴ De Christo docetice sentiebat. ⁵ Iren., Adv. haer. I 23, 1—4; Epiphanius, Haer. 21; Auctor libri Adv. omnes haereses c. 2: Hunc mundum ab angelis creatum esse somniavit Simon.

de patre haesitabatur, donec Marcion praeter creatorem alium deum solius bonitatis induceret; 4 Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei faceret deum legis et Isrealis, illum igneum adfirmans; Valentinus aeonas suos spargeret, et unius aeonis vitium in originem^a deduceret dei creatoris¹.

5 His solis et his primis revelata est veritas^b divinitatis, maiorem scilicet dignationem^c et plenior gratiam a diabolo consecutis, qui deum^d sic quoque voluerit^e aemulari, ut^f de doctrinis venenorum, quod dominus negavit², ipse faceret discipulos super magistrum. 6 Eligant igitur sibi tempora universae haereses, quae quando fuerit^g, dum non intersit quae quando, dum^h de veritate non sint³, etⁱ utique, quae^k sub apostolis non fuerunt, fuisse non possint¹. 7 Si autem^m fuissent, nominarentur et ipsae⁴, ut et ipsae coërcendae essentⁿ; quae vero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione damnantur^o. 8 Sive ergo eadem^p nunc sunt aliquanto expolitiores, quae sub apostolis rudes, habent suam exinde damnationem; sive aliae quidem^q fuerunt, aliae autem postea abortae, quiddam^r ex illis opinionis^s usurpaverunt, habendo cum eis consortium praedicationis, habeant^t necesse est etiam^u consortium damnationis, praecedente illo fine supradicto posteritatis⁵, quo^v etsi nihil de damnatiis partici-

^a origine A. ^b veritatis A. ^c dignitatem A. ^d quod eum A. ^e voluerint A. ^f et LS. ^g ita A, fuerint ceteri. ^h om. LS. ⁱ om. LSabcpr. ^k om. A. ¹ possunt LSabcpr. ^m ita Ao, enim LSabcpr. ⁿ ita Ao, om. LSabcpr. ^o dignantur S. ^p eadem AL. ^q quidem illae LSabc. ^r ita A, quasdam ceteri. ^s ita Hildebrand, opiniones ceteri; cfr. c. 33, 9 aliquid Hermogenis, ubi Sabae habent: aliquem Hermogenem (L aliquid Hermogenem). ^t habent LS. ^u om. A. ^v quod Ao.

¹ Ex defectione aeonis unius deus creator secundum Valentinum originem traxit. ² Matth. 10, 24. ³ Nihil refert inquirere, quando unaquaeque haeresis orta sit, cum omnes veritatis expertes esse constet. ⁴ in sacra scriptura. ⁵ Auctor argumentum posteritatis in cap. 31 expositum in mentem revocat.

parent^a, de aetate sola praeiudicarentur tanto magis adulterae, quanto nec ab apostolis nominatae. 9 Unde firmiter constat has esse, quae adhuc tunc nuntiabantur futurae.

XXXV. *Haereticis adversus disciplinam catholicam nulla praescriptio praesto est.*

His definitionibus provocatae a nobis et revictae haereses omnes, sive quae^b posterarum, sive quae^b coaetaneae apostolorum, dummodo diversae; sive generaliter, sive specialiter notatae ab eis, dummodo praedamnatae, audeant respondere et ipsae aliquas eiusmodi praescriptiones adversus nostram disciplinam. 2 Si enim negant veritatem eius, debent probare illam quoque haeresin esse^c, eadem forma revictam, qua ipsae revincuntur; et ostendere simul, ubinam quaerenda sit veritas, quam apud illas non esse iam constat.

3 Posterior^d nostra res non est, immo omnibus prior est^e: hoc erit testimonium veritatis ubique^f occupantis principatum. 4 Apostolis utique^g non damnatur^h, immo defenditur: hoc erit indicium proprietatis. 5 Quam enim nonⁱ damnant, qui^k extraneam quamque damnarunt^l, suam ostendunt, ideoque et defendunt.

XXXVI. *‘Apud ecclesias apostolicas ipsae adhuc cathedrae apostolorum praesident, ipsae authenticae litterae eorum recitantur’; de doctrina eorum ‘haereses prodierunt, sed non sunt ex illa, ex quo factae sunt adversus illam’. Maximae autem auctoritatis est Romana ecclesia.*

Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurrere ecclesias apostolicas, apud quas ipsae

^a participarentur Sa. ^b qua LS. ^c haereses inesse A, haeresis esse L, haeresim (sine: esse) S. ^d superior A.
^e + et A. ^f ubi A. ^g ita pr cum Rigaltio, ubique Ao, om. LS, quod ab apostolis abc. ^h damnantur S. ⁱ om. LS. ^k qui si S. ^l ita Ao, damnaverunt LSpr.

adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesident¹; apud quas ipsae authenticae litterae² eorum recitantur sonantes vocem et^a repraesentantes^b faciem uniuscuiusque³. ² Proxima^c est tibi Achaia: habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos^d; si potes in Asiam tendere, habes Ephesum⁴; si autem Italiae adiaces^e, habes Romam^f, unde nobis quoque auctoritas^g praesto est. ³ Ista quam^h felix ecclesia! cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur⁵; ubi Paulus Iohannis⁶ exitu coronatur; ubi apostolus Iohannes, posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est⁷, in insulam relegatur⁸.

⁴ Videamus quid didiceritⁱ, quid docuerit, cum^k Africanis

a om. LS. b praesentantes A. c proxime LS Vaticanus. d + habes Thessalonicenses abco. e adicies L, adieceris S. f Romanam LSa. g auct. quoque A.
h statuta (pro: ista quam) S, statu L. i dixerit LSc, didiceret pr. k quid cum cpr.

¹ Cave inde concludas in omnibus ecclesiis apostolorum, quas memorat, cathedras eorum ligneas vel lapideas conservatas esse, id quod de cathedra Iacobi Hierosolymitana narrat Eus., H. e. VII 19. ² Aliunde non constat autographa apostolorum ad tempora Tertulliani usque perdurasse. ³ quantum scilicet imaginari fas est cogitantibus (Rigalt.). ⁴ Quidam, ut Corssen (Zeitschrift für neutest. Wissenschaft 1901, 202 ss.) et Harnack (Chronologie I 678 s.) non apostolum sed presbyterum Iohannem Ephesi episcopum fuisse volunt. ⁵ Idem narrant Origenes (apud Eus., H. e. III 1: Πέτρος . . . ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ρώμῃ γενόμενος ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιῶσας παθεῖν) et Lactantius (De mort. pers. 6): Petrum (Nero) cruci adfixit. ⁶ Baptistae. ⁷ Huius rei unus testis est Tertullianus; Hieronymus quidem idem refert (In Matth. 20, 26 et Adv. Iovinianum I 26: "Refert autem Tert., quod Romae missus in ferventis olei dolium purior et vegetior exiverit quam intravit"); sed is Tertulliano teste usus est. Itaque Linsenmayer (Historisches Jahrbuch 1904, 462) martyrismum Romanum Iohannis fabulae quam historiae propius esse censet. ⁸ Idem narrant Apoc. 1, 9; Hippolytus, De Christo et antichristo c. 36; Origenes, In Matth., tom. 16, 6 (de la Rue III 720).

quoque ecclesiis contestetur^a. 5 Unum deum dominum^b novit, creatorem universitatis^c, et Christum Iesum ex virgine Maria filium dei creatoris^d et carnis resurrectorem^e; legem et prophetas cum evangelicis et apostolicis litteris miscet^f 1, inde potat^g fidem; eam^h aqua signat, sancto spiritu vestit², eucharistia pascit, martyrium exhortatur³, et ita adversus hanc institutionem neminem recipit. 6 Haec est institutio, non dico iam quae futuras haereses praenuntiabat, sed de qua haereses prodierunt. Sed non . . .ⁱ ex illa, ex quo factae sunt adversus illam⁴. 7 Etiam de olivae nucleo mitis et opimae et necessariae asper oleaster oritur; etiam de papavere⁵ ficus gratissimae^k et suavissimae ventosa et vana caprificus^l 6 exsurgit. 8 Ita et haereses de nostro frutice, non nostro de^m genere, veritatis grano, sedⁿ mendacio silvestres.

XXXVII. *Haeretici igitur cum ex diversitate doctrinae non sint christiani, admittendi non sunt ad ullam de scripturis sacris provocationem.*

Si haec ita se habent, ut veritas nobis adiudicetur, quicumque in ea regula incedimus, quam^o ecclesiae^p ab apostolis,

^a ita pr, contestare L, contestatur Sa, contesseratur o cum Pithoeo et Rigaltio. ^b om. LSabc. ^c in universitatem A. ^d creatorem A. ^e ita A, resurrectionem ceteri. ^f miscit A. ^g portat S. ^h om. LS. ⁱ sunt L, fuerunt bc, omnes Sa; in A evanuit; fortasse scribendum est: germani. ^k et necessariae . . . gratissimae om. LS. ^l caprificus A. ^m om. Ao. ⁿ de nostro fructificaverunt non nostrae degeneres veritatis (varietatis S) grano et LSabc. ^o quem A. ^p ita ALS, ecclesia abcopr.

¹ Non vetus a novo testamento cum gnosticis separat. ² Haec verba de sacramento chrismatis intellegere licet. ³ Cfr. Cic. ad Atticum VII 14, 3: pacem hortari non desino; Tac., Ann. XI 3: hortantibus dehinc quibusdam inedia et lenem exitum; Nepos, Dat. 8, 5. ⁴ Haeretici postquam adversarii ecclesiae catholicae facti sunt, filii sunt adulterini seu non iam filii eius. ⁵ i. e. ex granis seminalibus. ⁶ ficus agrestis.

apostoli a Christo, Christus a deo tradidit, constat ratio propositi nostri¹ definientis non esse admittendos haereticos ad ineundam^a de scripturis provocationem, quos sine scripturis probamus ad scripturas non pertinere. ² Si enim haeretici sunt, christiani esse non possunt, non a Christo habendo, quod de sua electione sectati haeticorum nomine^b admittunt. ³ Ita non christiani nullum ius capiunt^c christianarum litterarum, ad quos merito dicendum est: Qui estis? quando et unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo denique, Marcion, iure silvam meam caedis? qua licentia, Valentine, fontes meos transvertis? qua potestate, Apelles, limites meos commoves? ⁴ Mea est possessio^d: quid hic ceteri ad voluntatem vestram^e seminatis et pascitis? Mea est possessio, olim possideo, prior possideo^f, habeo origines firmas ab ipsis auctoribus, quorum fuit res. ⁵ Ego sum heres apostolorum. Sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiuraverunt, ita teneo. ⁶ Vos certe exheredaverunt semper et abdicaverunt, ut extraneos, ut inimicos. ⁷ Unde autem ut^g extranei et inimici apostolis haeretici, nisi ex diversitate doctrinae, quam unusquisque de suo arbitrio adversus apostolos aut protulit aut recipit^h?

XXXVIII. *Ex proposito aliter docendi haeretici ad adulterationem scripturarum et expositionum adducti sunt.*

Illic igitur et scripturarum et expositionum adulteratio deputanda est, ubi doctrinae diversitas inveniturⁱ. ² Quibus fuit propositum aliter docendi, eos^k necessitas coegit¹ aliter disponendi instrumenta doctrinae. ³ Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quae docerent. Sicut illis non potuisset

^a ad eundem L, adeunda S.

^b nomina Ao.

^c christiani . . . capiunt om. A.

^d mea est poss. om. LS.

^e om. A.

^f prior poss. om. LS.

^g om. LSabcopr.

^h ita

A, recepit ceteri.

ⁱ diversitas invenitur doctrinae LSabc.

^k om. LS.

¹ ita Abco, instituit LS, institit apr.

succedere corruptela doctrinae sine corruptela^a instrumentorum eius, ita et nobis^b integritas doctrinae^c non competisset sine integritate eorum, per quae doctrina tractatur. 4 Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei^d et in scripturis deprehensum detractio vel adiectione vel transmutatione remediaremus? 5 Quod sumus, hoc sunt^e scripturae ab initio suo; ex illis sumus, antequam^f aliter fuit^g, antequam a vobis^h interpolarentur? 6 Cum autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens utiqueⁱ ex causa aemulationis, quae^k neque prior neque domestica umquam est eius^l, quod^m aemulatur, tam incredibile est sapienti cuique, ut nosⁿ adulterum stilum intulisse videamur scripturis, qui sumus^o a principio et primi^p, quam illos non intulisse, qui sunt et posterius et adversi. 7 Alius manus^q scripturas, alius sensus^r expositiones^s intervertit. 8 Neque enim si Valentinus integro instrumento^t uti^u videtur, non callidiore ingenio, quam Marcion manus intulit veritati^v 1. 9 Marcion enim exserte² et palam machaera³, non stilo usus est, quoniam ad materiam suam eadem scripturarum confecit⁴. 10 Valentinus autem pepercit, quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavit; et tamen plus abstulit et plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum^w, adiciens dispositiones non comparentium rerum.

^a doctrinae sine corr. om. A. ^b ita et nobis et a nobis A.

^c sine corruptela . . . integritas doctrinae om. S. ^d nobis in nobis . . . contrarium ei om. A. ^e sunt inde S.

^f + nihil LSabcpr. ^g + quod sumus quid denique fuit LSabcpr. ^h nobis LSa. ⁱ itaque S. ^k qua LSa.

^l ceteris S. ^m domesticarum est eius quam quod Sa.

ⁿ non LS. ^o simus A. ^p ita Abco, et primi et ex

ipsis LSapr. ^q ita A, manu ceteri. ^r ita L, sensu Sabc.

^s expositione opr. ^t strumento AS. ^u et ut S.

^v manus . . . ver. om. LS. ^w ita A, verborum et ceteri.

¹ Valentinus sacram adulteravit scripturam perverse explicando, Marcion circumcidendo. ² strenue. ³ μάχιρα = culter.

⁴ pro doctrina sua scripturas mutilavit.

XXXIX. *Haeretici hac in re secuti sunt exempla eorum, qui Vergiliocentonas et Homerocentonas composuerunt.*

Erant^a ingenia¹ de spiritalibus nequitiae, cum quibus luctatio est nobis², fratres, merito contemplanda^b, fidei necessaria, ut electi manifestentur, ut reprobi detegantur^c. ² Et ideo habent vim et in^d excogitandis instruendisque erroribus facilitatem, non adeo mirandam, quasi difficilem et inexplicabilem, cum de saecularibus quoque scripturis exemplum praesto sit eiusmodi facilitatis. ³ Vides^e hodie ex Vergilio fabulam^f in totum³ aliam componi, materia^g secundum versus et^h versibus secundum materiam concinnatis. ⁴ Denique⁴ Hosidiusⁱ Geta^{k 5} 'Medeam'¹ tragoediam ex Vergilio⁶ plenissime exsuxit^m; meus quidamⁿ propinquus ex eodem poëta inter cetera stili sui otia 'Pinacem'⁷ Cebetis^o explicuit. ⁵ Homerocentonas^{p 8} etiam^q vocare^r solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarciant corpus. ⁶ Et utique fecundior divina litteratura ad facultatem cuiusque materiae. ⁷ Nec periclitor dicere, ipsas quoque scri-

^a ita Ao, haec sunt ceteri.

^b contemplandae LSabc.

^c ut . . . detegantur om. A.

^d om. LSabc.

^e quovis

LSa, vis bc.

^f fabula S.

^g materiam LS.

^h ita Ao,

om. ceteri.

ⁱ Vosidius A.

^k Ovidius citra LS.

^l me-

diae A. ^m expressit LSabc.

ⁿ ita etiam A.

^o cae-

bytis A.

^p homerocentones Ao, homericentonas S.

^q sen-

tentiam LS.

^r vocari ALo.

¹ artificia, machinae. ² Eph. 6, 13. ³ Familiaris est Ter-
tulliano haec locutio. ⁴ ita seu exempli gratia. ⁵ Cn. Hosidius
Geta, qui et ipse consul fuit, memoratur a Cassio Dione, lib. LX 9
et 20. ⁶ Cento Vergilianus 'Medea' exstat apud Burmannum,
Anthol. lat. I 148—186, et apud Riese, Anth. lat. 17. ⁷ Liber, cui
nomen Πίναξ (tabula) est, iniuria Cebetis Thebano, Socratis discipulo,
adscriptus et multo post ortus est; ediderunt eum Schweighaeuser
(Lipsiae 1798) et Drosihn (Lips. 1871); cfr. Drosihn, Die Zeit des
Πίναξ Κέβητος, Neu-Stettin 1873. ⁸ Hieron., Ep. 53, 7: Quasi non
legerimus Homerocentonas et Vergiliocentonas squ.

pturas sic esse ex dei voluntate dispositas, ut haereticis materias subministrarent, cum legam oportere haereses esse, quae sine scripturis esse non possunt.

XL. *Agunt autem haeretici diaboli instinctu, qui ipsas quoque res sacramentorum divinorum idolorum mysteriis aemulatur*².

Sed quaeritur^a, a quo intellectus interpretetur¹ eorum, quae ad haereses faciant. ² A diabolo scilicet, cuius sunt^b partes intervertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum divinorum^c idolorum mysteriis aemulatur. ³ Tingit et ipse quosdam, utique credentes et fideles suos; expositionem^d dilectorum de lavacro repromittit², ⁴ et si adhuc memini Mithrae^e signat illic in frontibus milites suos³, celebrat et panis oblationem^f⁴, et imaginem^g resurrectionis inducit, et sub gladio redimit coronam⁵. ⁵ Quid? quod et summum pontificem in unius^h nuptiis statuit⁶? Habet et virgines, habet et continentes. ^c Ceterum si Numae Pompilii superstitiones revolvamus, siⁱ sacerdotalia^k officia, et^l insignia et privilegia, si sacrificalia(?)^m

^a *sequetur* (pro: sed qu.) Ao. ^b om. A. ^c + *in* LSabc.
^d ita Ao, *expiationem* ceteri. ^e ita Ao, *meminit Mithrae*
 LS, et sic (si abc) *initiat Mithrae* abcpr. ^f et *panes et*
oblationem A. ^g et *im.* om. A. ^h ita Labc, *unius*
 (sine: in) A, *in unius* om. S. ⁱ om. A. ^k *sacerdotia* A.
^l om. LSabcpr. ^m ita bcopr, *sacrificantia* LSa, *sacrifican-*
tium Fulv. Ursinus et Rigaltius.

¹ passive, ut De bapt. 19 et Ad. nat. I 3. ² De eadem re Tert. agit De bapt 5. ³ et ita sacramentum chrismatis aemulatur.
⁴ S. Iustinus (Apol. I 66) in mysteriis Mithrae iis, qui initiantur, panem calicemque aquae a daemonibus adponi narrat. ⁵ In libro De corona c. 15 Tert. agit de 'aliquo Mithrae milite, qui cum initiat in spelaeo, in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi mimum martyrii, dehinc capiti suo accommodatam monetur obvia [manu a capite pellere et in umerum, si forte, transferre, dicens Mithran esse coronam suam'. ⁶ Tert. ad uxor. 17: Regem saeculi, pontificem maximum, rursus nubere nefas est.

ministeria^a, et instrumenta et vasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum et votorum curiositates consideremus: nonne manifeste diabolus morositatem¹ illam iudaicae^b legis imitatus est? 7 Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam aemulanter adfectavit exprimere in negotiis idololatriae, utique et idem et eodem ingenio gestiit et potuit instrumenta quoque divinarum rerum et sanctorum christianorum², sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, profanae et aemulae fidei adtemperare^c. 8 Et ideo neque a diabolo inmissa esse spiritalia nequitiae, ex quibus etiam haereses veniunt, dubitare quis debet^d, neque ab idololatria distare haereses, cum et auctoris et operis eiusdem sint, cuius et idololatria. 9 Deum aut fingunt alium adversus creatorem; aut si unicum creatorem confitentur, aliter eum disserunt, quam in vero est. 10 Itaque omne mendacium, quod de deo^e dicunt, quodammodo genus^f est idololatriae.

XLI. *‘Conversatio haereticorum inutilis, sine auctoritate, sine disciplina est’; laicis, neophytis, quin etiam mulieribus sacerdotalia munera committunt.*

Non omitam ipsius etiam conversationis haereticae descriptionem, quam^g inutilis, quam terrena, quam humana sit; sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ut^h fidei suae congruens. 2 Inprimis quis catechumenus, quis fidelis incertum est; pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant³; etiam ethnici

^a quae secuntur post *ministeria* usque ad cap. 45, in A desunt. ^b *iudaeae* S. ^c ita bc, *adtemptare* LSa. ^d ita bc, *debeat* Sa (L?). ^e ita a (in marg.) bco, *deo variatio a, deo vel natio* LS, *deo variato* pr. ^f ita a (in marg.) bco, *sexus* LSa, *servus* pr. ^g om. S. ^h *aut* LS.

¹ Morositatem vocat morum et rituum iudaicorum scrupulositatem. ² apostolorum et evangelistarum. ³ Quo tempore Tert. haec scripsit, in ecclesia iam disciplina quae dicitur arcani vigeat: cfr. Funk in Theol. Quartalschrift 1903, 69—90, contra Batiffol, Etudes d’histoire et de théologie positive, Paris 1902, 1—41.

si supervenerint, sanctum canibus et porcis margaritas¹, licet non veras, iactabunt. ³ Simpliciter volunt esse prostrationem disciplinae, cuius penes nos curam lenocinium vocant. Pacem quoque passim cum omnibus miscent². ⁴ Nihil enim interest^a illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent. Omnes tument^b, omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti³ catechumeni quam edocti. ⁵ Ipsae mulieres haereticae, quam procaces! quae audeant docere, contendere⁴, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan^c et tingere. ⁶ Ordinationes eorum temerariae, leves, inconstantes⁵; nunc neophytos conlocant⁶, nunc saeculo obstrictos⁷, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. ⁷ Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium^d, ubi ipsum esse illic promereri est. ⁸ Itaque alius hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus; nam et laicis sacerdotalia munera iniungunt.

XLII. *Haeretici magis eversores quam aedificatores sunt; cum et inter se et ab auctoribus et regulis suis multum saepe discrepent, eorum 'schisma est unitas'.*

De verbi autem administratione quid dicam^e, cum hoc sit negotium illis, non ethnicos convertendi, sed nostros evertendi? ² Hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus elevationem operentur; quoniam et ipsum opus eorum non de suo proprio aedificio venit⁸, sed de veritatis destructione.

^a in verum est S. ^b omnes tument om. LS. ^c fortasse an LS. ^d rebellum S. ^e tam S.

¹ Matth. 7, 6. ² Osculantur se in sacris peragendis omnes promiscue. ³ τέλειοι, initiati. ⁴ disputare. ⁵ Sicut episcopis sedes mutare non licebat, ita omnes viri ecclesiastici ab officio ex eo loco, ubi ordinati et cui addicti erant, amoveri non poterant. ⁶ muneris praeficiunt (anstellen). Neophytum episcopum ordinari vetat s. Paulus (1 Tim. 3, 6). ⁷ Qui praefectura aliqua aut militia apud gentiles fungebantur, eos honoribus ecclesiasticis augeri aequum non esse censebant. ⁸ arte aedificandi.

3 Nostra suffodiunt, ut sua aedificent. Adime illis legem Moysi et prophetas et creatorem deum, accusationem eloqui^a non habent¹. 4 Ita fit, ut ruinas facilius operentur stantium aedificiorum, quam exstructiones iacentium ruinarum. 5 Ad haec solummodo opera humiles et blandi et submissi agunt. Ceterum nec suis praesidibus reverentiam noverunt. 6 Et hoc est quod schismata apud haereticos fere non sunt; quia cum sint, non parent²; schisma^b enim est unitas ipsa. 7 Mentior si non etiam a regulis suis variant inter se, dum unusquisque proinde suo arbitrio modulatur quae accepit, quemadmodum de suo arbitrio ea^c composuit ille, qui tradidit. 8 Agnoscit naturam suam et originis suae morem profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innovare. 9 Denique penitus inspectae haereses omnes in multis cum auctoribus suis dissentientes deprehenduntur. 10 Plerique nec ecclesias habent, sine matre, sine sede, orbi fide, extorres^d, quasi sibilati^e vagantur.

XLIII. *Apud haereticos et de genere conversationis qualitas fidei aestimari potest*².

Notata sunt etiam commercia haereticorum cum magis^f quam pluribus, cum circulatoribus, cum astrologis, cum philosophis, curiositati scilicet deditis. 2 *Quaerite et invenietis*³

^a et loqui LSa.

^b schismata LSac.

^c quemadmodum

arbitrio de ea S.

^d exteriores LS.

^e ita Sa, quasi

sibilat L, quasi (om. b) sibi late bc Vaticanus, sua in vilitate o, quasi patria spoliati pr; fortasse scribendum est: quasi viduati. ^f magnis S.

¹ Verbum 'habere' (ἔχειν) cum infinitivo coniunctum est structura graeca. Sensus est: Si iis legem Moysis et prophetas et deum creatorem ademeris, causam querendi non habebunt, quia haec iam dudum abiecerunt. ² Schismata apud haereticos sunt ea quidem, sed minus in oculos nostros cadunt propter discordiam, quae inter eos et nos intercedit. ³ Matth. 7, 7.

ubique meminerunt. Adeo et de genere conversationis qualitas fidei aestimari potest: doctrinae index^a disciplina est. ³ Negant deum timendum: itaque libera sunt illis omnia et soluta. ⁴ Ubi autem deus non timetur, nisi ubi non est? Ubi deus non est^b, nec veritas ulla est. Ubi veritas nulla est^c, merito et talis disciplina est. ⁵ At ubi deus, ibi metus in deum, qui est initium sapientiae¹; ubi metus in deum, ibi gravitas honesta^d, et diligentia adtonita², et cura sollicita, et adlectio^e explorata³, et communicatio deliberata⁴, et promotio^f emerita⁵, et subiectio religiosa, et adparitio devota⁶, et processio^g modesta⁷, et ecclesia unita, et dei omnia.

XLIV. *A veritate catholica 'divertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicii', ubi ratio reddenda est 'inprimis ipsius fidei'.*

Proinde haec pressioris^h⁸ apud nos testimonia disciplinae ad probationem veritatis accedunt; a qua divertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicii, quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal adstare, reddentes rationem in primis ipsius fidei. ² Quid ergo dicent, qui illam stupraverint adulterio haeretico, virginem traditam a Christo? ³ Credoⁱ adlegabunt⁹,

^a inde LS.

^b *Ubi deus non est* om. S.

^c *Ubi veritas*

nulla est om. LS.

^d *honestas* LS.

^e *adiectio* LS.

^f *promissio* Sa.

^g *pressio* LSa.

^h ita Rigalt., *pressiora*

Sa, *praessio* L, om. bc.

ⁱ om. S.

¹ Eccli 1, 16.

² *diligentia prae metu vigilans et adtenta.*

³ Supple: in ordinem ecclesiasticum. De haereticis Tert. supra c. 41 dixit: ordinationes eorum temerariae.

⁴ De communicatione loquitur orationis et conventus, ad quam nemo nisi deliberatione habita diligenti a catholicis admittebatur.

⁵ Cfr. Apol. 39: Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti.

⁶ Adparere est famulari seu praesto esse; adparitores magistratum vocabantur scribes, lictores, praecones.

⁷ Procedeant in publicum christiani modesto habitu vultuque.

⁸ acrioris.

⁹ Quae secuntur, ironice sunt intellegenda.

nihil unquam sibi ab illo vel ab apostolis eius de saevis^a et perversis doctrinis futuris pronuntiatum^b et de cavendis abominandisque^c praeceptum. 4 Agnoscent^d suam potius culpam et suorum^e(?), qui nos non^f ante praestruxerunt. 5 Adicient praeterea multa de auctoritate cuiusque doctoris haeretici, illos maxime^g doctrinae suae fidem^h confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, uti merito apostoli crederentur. 6 Quasiⁱ nec hoc scriptum sit¹, venturos multos, qui etiam virtutes maximas ederent^k ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis. Itaque veniam merebuntur.

7 Si vero memores dominicarum et apostolicarum [scripturarum et]^l denunciationum in fide integra steterint, credo, de venia periclitabuntur, respondente domino^m: 8 'Praenuntiaveram plane futuros fallaciae magistros in meo nomine, et prophetarum et apostolorum etiam, et discentibus meis eadem ad vos praedicare mandaveram. 9 Semel evangelium et eiusdem regulae doctrinam apostolis meis delegaveramⁿ; sed cum vos non crederetis, libuit mihi postea aliqua inde mutare. 10 Resurrectionem promiseram etiam carnis; sed recogitavi, ne implere non possem. Natum me ostenderam ex virgine; sed postea turpe mihi visum est. 11 Patrem dixeram, qui solem et pluvias facit^o; sed alius me pater melior^p adoptavit. Prohibueram vos aurem accommodare haereticis, sed erravi'. 12 Talia capit²

^a ita LSabc, *scaevis* o cum Fr. Iunio. ^b *praenuntiatum* pr. ^c *et de abominandis quid (quod L) LSa.* ^d *agnoscunt* LSa Vaticanus, *agnosce* van der Vliet. ^e ita Lbo, *quam suorum* Sac, *quam illorum* Rigalt., *et illorum* pr; locus corruptus est. ^f om. LS. ^g *maxima* Sa. ^h om. LSa. ⁱ *quia si* S. ^k *ederunt* S. ^l *scripturarum* et addunt abcopr, sed recte eiecit Rigaltius. ^m *deo* LSab. ⁿ *Semel . . . delegaveram* om. S. ^o *fecit* pr. ^p *melius* LSa.

¹ Matth. 7, 15 ss.; 24, 24 s.; 1 Tim. 4, 1 ss.; Jud. 17—19.

² Verbum capit est graecum ἐνδέχεται (licet) et hoc sensu usitatissimum apud Tertullianum.

opinari eos, qui exorbitant¹ et fidei veritatis periculum non cavent.

XLV. *Auctor se etiam specialiter quibusdam haereticis
responsurum esse promittit.*

¹³ Sed nunc quidem generaliter actum est nobis^a adversus haereses omnes, certis et iustis^b et necessariis praescriptionibus repellendas a conlatione scripturarum. ¹⁴ De reliquo, si dei gratia adnuerit, etiam specialiter quibusdam respondebimus²
¹⁵ [Haec in fide veritatis^c legentibus pax et gratia dei^d nostri Iesu Christi in aeternum^e.]

^a ita ALSabo, *a nobis* c Vaticanus Rigalt. pr. ^b *iniustis* A.
^c *cum otio per o, otio per pr*; in A lacuna est: ^d *domini*
pr. ^e Verba 'Haec in fide . . . in aeternum' in solo codice
A leguntur, ubi additur: 'Contra haereticos explicat. In-
cipit Scorpiace. Lege feliciter'.

¹ deviant, aberrant. ² Id fecit Tert. libris Adv. Hermo-
genem, Marcionem, Valentinianos, Praxeam, sed non opusculo 'Ad-
versum omnes haereses', quod in editionibus abc et postea libro De
praescriptione adnexum est (c. 45—53), revera autem a Victorino
episcopo Pettaviensi scriptum videtur esse; hoc opusculo haereses
recensentur potius quam confutantur.

ADPENDIX.

S. IRENAEI ADVERSUS HAERESSES III 3—4*.

III 3. Traditionem itaque apostolorum in toto mundo manifestatam in omni ecclesia adest¹ perspicere omnibus, qui vera velint videre, et habemus adnumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et successiones eorum usque ad nos, qui nihil tale² docuerunt neque cognoverunt, quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria scissent apostoli, quae seorsim et latenter ab reliquis perfectos docebant, his vel maxime traderent ea, quibus etiam ipsas ecclesias committebant. Valde enim perfectos et inreprehensibiles in omnibus eos volebant esse, quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii tradentes, quibus emendate agentibus³ fieret magna utilitas, lapsis autem summa calamitas. (2) Sed quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones, maximae et antiquissimae et omnibus cognitae, a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo⁴ Romae fundatae et constitutae ecclesiae eam, quam habet ab apostolis traditionem, et adnuntiatam hominibus fidem per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos

* Textus graecus est Eusebii ab Ed. Schwartzio (Lipsiae 1903) editus; versio autem latina ex editione Harvey (Cantabrigiae 1857) deprompta est.

¹ *πάρεστιν* seu *ἔξῃστιν*. ² quale gnostici. ³ *ὧν ἀνορθούμενων*
i. e. quibus munere suo probe fungentibus. ⁴ Claromontanus et Vossianus codices vetustissimi habent: Paulo et Petro.

qui quoquo modo vel per sibi placentiam¹ malam vel vanam gloriam vel per caecitatem et malam sententiam praeterquam oportet conligunt². Ad hanc enim ecclesiam propter potentiores principalitatem³ necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab apostolis traditio⁴.

2 (3). Θεμελιώσαντες⁵ οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀποστολοι τὴν ἐκκλησίαν, Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν· τοῦτον τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται. Διαδέχεται δ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος, μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης⁶ ὁ καὶ ἑορακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς καὶ ἔτι ἔναυλον⁷ τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, οὐ μόνος· ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπελείποντο τότε ὑπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. Ἐπὶ τοῦτον οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκ-

2 (3). Fundantes igitur et instruantes beati apostoli ecclesiam Lino episcopatum administrandae ecclesiae tradiderunt. Huius Lini Paulus in his quae sunt ad Timotheum epistulis meminit. Succedit autem ei Anacletus; post eum tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui et vidit ipsos apostolos et contulit⁸ cum eis, et cum adhuc insonantem⁹ praedicationem apostolorum et traditionem ante oculos haberet, non solus; adhuc enim multi supererant tunc ab apostolis docti. Sub hoc igitur Clemente, dissensione non modica inter eos qui Corinthi essent fratres facta, scripsit quae est Romae ecclesia potentissimas litteras Corinthiis

¹ αὐταρεσκείαν Thiersch. ² παρ' ὃ δεῖ συνάγουσιν. ³ διὰ τὴν διαφορωτέραν ἀρχὴν Harvey, διὰ τὸ ἐξαιρετικὸν πρωτεῖον Salmasius. ⁴ De hac sententia cfr. Harnack in: Sitzungsberichte der kgl. preuss. Akademie der Wiss., Berol. 1893, 939—955; Funk, Kirchengesch. Abhandlungen I, Paderb. 1897, 12—23. ⁵ Eus., Hist. e. V 6, 1—3. ⁶ 2 Tim. 4, 21. ⁷ At Tert., De praescr. 32 ita: sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum. ⁸ i. e. congressus est. ⁹ recenter in aures insonantem.

κλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει.

adnuntiantem unum deum omnipotentem, factorem caeli et terrae, plasmatorem hominis, qui induxerit cataclysmum et advocaverit Abraham, qui eduxerit populum de terra Aegypti, qui conlocutus sit Moysi, qui legem disposuerit et prophetas miserit, qui ignem praeparaverit diabolo et angelis eius. Hunc patrem domini nostri Iesu Christi ab ecclesiis adnuntiari, ex ipsa scriptura¹ qui velint discere possunt et apostolicam ecclesiae traditionem intellegere, cum sit vetustior epistula his, qui nunc falso docent et alterum deum super demiurgum et factorem horum omnium, quae sunt, conmentiuntur.

3. Τὸν² δὲ Κλήμεντα τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος καὶ τὸν Εὐάρεστον Ἀλέξανδρος, εἰδ' οὕτως ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Εὐστός, μετὰ δὲ τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐνδόξως ἐμαρτύρησεν· ἔπειτα Ὑγῖνος, εἶτα Πίος, μεθ' ὃν Ἀνίκητος. Διαδεξαμένου τὸν Ἀνίκητον Σωτῆρος, νῦν δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κληρὸν Ἐλεύθερος. Τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ³ ἣ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς.

ad pacem eos congregans et reparans fidem eorum et adnuntians, quam in recenti et apostolis acceperat traditionem,

3. Huic autem Clementi succedit Euaristus et Euaristo Alexander, ac deinceps sextus ab apostolis constitutus est Sixtus et ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissime martyrium fecit; ac deinceps Hyginus, post Pius, post quem Anicetus. Cum autem successisset Aniceto Soter, nunc duodecimo loco episcopatum ab apostolis habet Eleutherius. Hac ordinatione et successione ea quae est ab apostolis in ecclesia traditio et veritatis praeconatio⁴ pervenit usque ad nos.

¹ s. Clementis epistula.

² Eus., H. e. V 6, 4. 5.

³ Interpres

latinus pro διδαχῇ legit διαδοχῇ, quod praeferendum est.

⁴ i. e. ad-

nuntiatio.

Et est plenissima haec ostensio, unam et eandem vivificatricem fidem esse, quae in ecclesia ab apostolis usque nunc sit conservata et tradita in veritate.

4. Καὶ Πολύκαρπος¹ δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν κύριον ἑορακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑοράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ² (ἐπὶ πολὺ γὰρ παρέμεινεν καὶ πάνυ γηραλέος ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθεν τοῦ βίου), ταῦτα διδάξας αἰεὶ, ᾧ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔμαθεν, ᾧ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν, ᾧ καὶ μόνα ἔστιν ἀληθῆ. Μαρτυροῦσι τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι καὶ οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν Πολύκαρπον, πολλῶ ἀξιοπιστότερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων· ὃς καὶ ἐπὶ Ἀνικητοῦ ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ⁴,

4. Et Polycarpus autem non solum ab apostolis edoctus et conversatus cum multis ex eis, qui dominum nostrum viderunt, sed etiam ab apostolis in Asia in ea quae est Smyrnae ecclesia constitutus episcopus, quem et nos vidimus in prima nostra aetate (multum enim perseveravit, et valde senex gloriosissime et nobilissime martyrium faciens exivit de hac vita) haec docuit semper, quae ab apostolis didicerat, quae et ecclesiae³ tradidit et sola sunt vera. Testimonia his perhibent quae sunt in Asia ecclesiae omnes et qui usque adhuc successerunt Polycarpo, qui vir multo maioris auctoritatis et fidelior veritatis est testis, quam Valentinus et Marcion et reliqui, qui sunt perversae sententiae. Is enim est, qui sub Aniceto cum advenisset in urbem,

¹ Eus., H. e. IV 14, 3—8.

² Idem narrat (εἶδον γὰρ παῖς ὢν)

Irenaeus in epistula ad Florinum apud Eus., H. e. V 20, 5. ³ graece ἡ ἐκκλησία; etiam Rufinus quae apud Eusebium legit ita vertit: 'et haec ecclesiae tradebat'; sed nihil in textu graeco inmutandum est; nam paulo post legitur: ταύτην ἀλήθειαν . . . τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην.

⁴ Hoc iter factum est ineunte anno 155; nam Anicetus episcopatu Romano annis 155—166 functus est et Polycarpus anno 155 vertente supremum obiit diem. Eiusdem itineris meminit Irenaeus in epistula ad Victorem papam apud Eus., H. e. V 24, 16.

πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἰρετικῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρειληφέναι τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην. Καὶ εἶσιν οἱ ἀκηκοότες αὐτοῦ ὅτι Ἰωάννης, ὁ τοῦ κυρίου μαθητής, ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσασθαι καὶ ἰδὼν ἔσω Κήρινθον ἐξήλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουσάμενος, ἀλλ' ἐπειπὼν· „Φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ.“ Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος Μαρκιωνί ποτε εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντι καὶ φήσαντι „Ἐπιγίνωσκε ἡμᾶς“ ἀπεκρίθη· „Ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σατανᾶ ¹⁴. Τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἔσχον εὐλάβειαν πρὸς τὸ μηδὲ μέχρι λόγον κοινῶναι τινὶ τῶν παραχαρασσόντων τὴν ἀλήθειαν, ὥς καὶ Παῦλος ἔφησεν· „Αἰρετικὸν ² ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ρουθесиᾶν παραιτοῦ εἰδώς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος“. Ἔστιν δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλίππησιους γεγραμμένη ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτηῖρα τῆς

multos ex his quos praediximus haereticos convertit in ecclesiam dei, unam et solam hanc veritatem adnuntians ab apostolis percepisse se, quam et ecclesiae tradidit. Et sunt, qui audierunt eum, quoniam Iohannes domini discipulus in Epheso iens lavari, cum vidisset intus Cerinthus, exsilierit de balneo non lotus, dicens, quod timeat, ne balneum concidat, cum intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Et ipse autem Polycarpus Marcioni aliquando occurrenti sibi et dicenti: Cognoscis nos? respondit: Cognosco te primogenitum satanae. Tantum apostoli et horum discipuli habuerunt timorem, ut neque verbotenus communicarent alicui eorum, qui adulteraverant veritatem, quemadmodum et Paulus ait: *Haereticum autem hominem post unam correctionem devita sciens, quoniam perversus est qui est talis et est a semetipso damnatus.* Est autem et epistula Polycarpi ad Philippenses scripta perfectissima, ex qua et characterem fidei eius et praedicationem veritatis, qui volunt et curam habent suae

¹ Id Romae accidisce (?) tradit Hieronymus, De vir. inl. 17.

² Tit. 3, 10.

πίστεως αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα
τῆς ἀληθείας οἱ βουλόμενοι καὶ
φροντίζοντες τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας
δύνανται μαθεῖν. Ἀλλὰ¹ καὶ ἡ
ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου
μὲν τεθεμελιωμένη, Ἰωάννου δὲ
παραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν
Τραϊανοῦ χρόνων, μάρτυς ἀληθῆς
ἐστὶν τῆς τῶν ἀποστόλων παρα-
δόσεως.

salutis, possunt discere. Sed et
quae est Ephesi ecclesia a Paulo
quidem fundata, Iohanne autem
permanente apud eos usque ad
Traiani tempora, testis est verus
apostolorum traditionis.

III 4. Tantae igitur ostensiones cum sint, non oportet
adhuc quaerere apud alios veritatem, quam facile est ab
ecclesia sumere, cum apostoli, quasi in depositarium dives,
plenissime in eam contulerint omnia, quae sint veritatis, uti
omnis, quicumque velit, sumat ex ea potum vitae. Haec est
enim vitae introitus, omnes autem reliqui fures sunt et latrones.
Propter quod oportet devitare quidem illos, quae autem sunt
ecclesiae, cum summa diligentia diligere et adprehendere veri-
tatis traditionem. Quid enim? Et si de aliqua modica quae-
stione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere
ecclesias, in quibus apostoli conversati sunt, et ab eis de praesenti
quaestione sumere, quod certum et re liquidum est?² Quid autem,
si neque apostoli quidem scripturas reliquissent nobis, nonne
oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis, quibus
committebant ecclesias? Cui ordinationi adsentiant multae gentes
barbarorum eorum, qui in Christum credunt, sine charta et
atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis
salutem et veterem traditionem diligenter custodientes, in unum
deum credentes³ fabricatorem caeli et terrae et omnium, quae
in eis sunt, per Christum Iesum dei filium. Qui propter emi-
nentissimam erga figmentum suum dilectionem eam quae esset
ex virgine generationem sustinuit, ipse per hominem adunans

¹ Eus., H. e. III 23, 4.

² Ita etiam Tert., De praescr. 36.

³ Iam supra III 3, 2 idem fere symbolum fidei proposuit.

deo, et passus sub Pontio Pilato et resurgens et in claritate receptus, in gloria venturus salvator eorum qui salvantur, et iudex eorum qui iudicantur, et mittens in ignem aeternum transfiguratōres veritatis et contemptores patris sui et adventus eius. Hanc fidem qui sine litteris crediderunt, quantum ad sermonem nostrum barbari sunt; quantum autem ad sententiam et consuetudinem et conversationem, propter fidem perquam sapientissimi sunt et placent deo, conversantes in omni iustitia et castitate et sapientia. Quibus si aliquis adnuntiaverit ea, quae ab haereticis adinventa sunt, proprio sermone eorum conloquens, statim concludentes aures longo longius fugient, ne audire quidem sustinentes blasphemum conloquium. Sic per illam veterem apostolorum traditionem ne in conceptionem quidem mentis admittunt, quodcumque eorum portentiloquium¹ est; neque enim congregatio fuit apud eos neque doctrina instituta².

2. Ante Valentinum enim non fuerunt, qui sunt a Valentino; neque ante Marcionem erant, qui sunt a Marcione; neque omnino erant reliqui sensus maligni, quos supra enumeravimus, antequam initiatores et inventores perversitatis eorum fierent.

Ὁὐαλεντῖνος³ μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου, ἡκμασεν δὲ ἐπὶ Πίου καὶ παρέρμεινεν ἕως Ἀνικήτητου. Κέρδων δ' ὁ πρὸ Μαρκιωνος καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ὑγίνου, ὃς ἦν ἑνατος ἐπίσκοπος⁴, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ ἐξομολογούμενος⁵ οὕτως διετέλεσεν, ποτὲ μὲν λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πά-	Valentinus enim venit Romam sub Hygino, increvit vero sub Pio et prorogavit tempus usque ad Anicetum. Cerdon autem qui ante Marcionem, et hic sub Hygino, qui fuit octavus episcopus, saepe in ecclesiam veniens et exhomologesin faciens sic consummavit, modo quidem la-
--	---

¹ sermo portentosus. ² Sensus est: Neque congregatio neque doctrina haereticorum aetate apostolorum exstitit. ³ Eus., H. e. IV 11, 1.

⁴ Latinus interpretes habet 'octavus'. Hyginum nonum episcopum Romanum fuisse praeter Irenaeum tradunt s. Cyprianus (Ep. 74, 2) et Epiphanius (Haer. 41, 1 et 42, 1). Secundum s. Irenaeum, Adv. haer. III 3, 2 Hyginus post Petrum octavus, cum Petro nonus fuit Romae episcopus. ⁵ errorem confessus.

λιν ἐξομολογούμενος¹, ποτὲ δὲ
ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκεν κα-
κῶς, καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν
ἀδελφῶν συνοδίας².

tenter docens, modo vero ex-
homologesin faciens, modo vero
ab aliquibus traductus in his
quae docebat male, et abstentus
est a religiosorum hominum
conventu.

3. Marcion autem illi succedens invaluit sub Aniceto, decimum locum episcopatus continente³. Reliqui vero qui vocantur gnostici a Menandro Simonis discipulo, quemadmodum ostendimus, accipientes initia, unusquisque eorum, cuius participatus est sententiae, eius et pater et antistes adparuit. Omnes autem hi multo posterius, mediantibus iam ecclesiae temporibus, insurrexerunt in suam apostasim.

¹ Inde conligere licet, in haereseos crimine secundae tunc confessioni et paenitentiae locum fuisse.

² Ipse igitur penitus ab ecclesia recessit.

³ Cfr. supra III 3, 3: 'deinceps Hyginus, post Pius, post quem Anicetus'.

26272

CATHOLIC THEOLOGICAL UNION
BR63.F4FASC.4 C001
... TERTULLIANI LIBER DE PRAESCRPTIONE

3 0311 00011 6520

BR

63

36272

~~P4~~
AUTHOR

Tertullianus, Quintus

Septimus Florens.

ASC.4

TITLE

...Liber de praescriptione

Haereticorum accedunt S.

Irenaei Adversus Haereses

DATE DUE III. 3-4. BORROWER'S NAME

STUDENTS' LIBRARY

